

ARMA DA

Національна асоціація адвокатів України
в контексті верховенства права
та євроінтеграції

2026 СІЧЕНЬ

ГРОМАДСЬКА
ОРГАНІЗАЦІЯ «АРМАДА»
АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Головний автор: Грег Харпер,
колишній конгресмен, Палата
представників Конгресу США

Підготовлено: Громадською
організацією «АРМАДА»

Додаток: Результати соціологічного
дослідження «Інститут адвокатури в
Україні в умовах воєнного часу»
(ГО «Армада»/ВХС ЛЛС (Вуден
Хорс Стретеджис), 2025)

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЗВІТУ.....4

ВСТУП.....6

- Дорожня карта, адвокатура та відповідальність за виконання

РОЗДІЛ 1.....9

- Правова природа Дорожньої карти з питань верховенства права

РОЗДІЛ 2.....11

- Дорожня карта та адвокатура: зміст вимог та межі тлумачення

РОЗДІЛ 3.....15

- Інституційні кроки Ради адвокатів України для виконання Дорожньої карти

РОЗДІЛ 4.....20

- Тіньові звіти та межі їх використання: ризики підміни мандату Дорожньої карти
- Електронне голосування як «універсальна відповідь»: непропорційний ризик для легітимності самоврядування у воєнний час
- Висновок щодо неприйнятності моделі «попереднього конкурсного відбору» для адвокатури
- Цифрове голосування без обговорення: ризик формалізації самоврядного волевиявлення

РОЗДІЛ 5.....31

- Екосистема громадських організацій, грантова економіка та конфлікт інтересів

РОЗДІЛ 6.....35

- Безпековий вимір виконання Дорожньої карти в умовах воєнного стану
- Безпековий вимір реформ та гібридні ризики
- Виконання адвокатурою Дорожньої карти: інституційна архітектура, програмний підхід та принцип «нічого про адвокатуру без адвокатури»

РОЗДІЛ 7.....41

- Належне виконання Дорожньої карти: конструктивна альтернатива
- Діджиталізація адвокатури: прозорість та якість процедур через реєстри та цифрові сервіси
- Єдиний реєстр адвокатів України як базовий цифровий елемент статусу адвоката
- Доступ до професії адвоката: тестування та кваліфікаційний іспит
- Безперервний професійний розвиток: контроль якості як елемент незалежності та права на ефективні правничі послуги
- Професійні обов'язки адвоката, навантаження на дисциплінарну систему та необхідність превентивних механізмів
- Дисциплінарні процедури: посилення інституційної спроможності та процесуальних гарантій шляхом внутрішньої реформи органів адвокатського самоврядування
- Пропорційність дисциплінарних стягнень: доцільність запровадження штрафів
- Перегляд дисциплінарних рішень: межі судового контролю та внутрішня «касація» в системі адвокатського самоврядування
- Розширення адміністративних повноважень органів адвокатського самоврядування як елемент інституційної спроможності

- Часові обмеження та інституційна спроможність: пошук збалансованої моделі самоврядування
- Фінансування органів регіонального самоврядування: джерела, обмеження та інституційна спроможність
- Цифрова інфраструктура та цільове фінансування послуг: розподіл витрат за принципом використання
- Внутрішній незалежний аудит як гарантія самоврядності та фінансової доброчесності
- Незалежність адвокатури та межі антикорупційного регулювання

РОЗДІЛ 8.....63

- Інформаційні кампанії та інституційна мімікрія як фактори підриву довіри до самоврядної адвокатури
- Медійний «резонанс»: інформаційна бульбашка, таблоїдизація та цифрові канали поширення
- Інституційна мімікрія та хибна еквівалентність: ризики підміни мандатів в екосистемі громадянського суспільства
- Висновок: наслідки для верховенства права та процесу вступу до ЄС
- Ключові висновки

Додаток А.....74

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЗВІТУ

Результати соціологічного дослідження ГО «Армада» «Інститут адвокатури в Україні в умовах воєнного часу» (Додаток А) узгоджуються з ключовими аналітичними висновками цього звіту та додатково підтверджують їх.

Аналіз емпіричних даних, отриманих під час опитування, не виявляє ознак делегітимізації Національної асоціації адвокатів України. Навпаки, результати опитування свідчать, що інституційна стабільність адвокатури та високий рівень професійної довіри зберігаються навіть в умовах воєнного стану.

Ці показники є особливо значущими в екстремальних умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що створює підвищені ризики для функціонування правових інститутів в цілому. У цьому сенсі отримані результати підтверджують здатність адвокатури виконувати свої інституційні та професійні функції в умовах системної кризи.

Результати опитування свідчать, що запит з боку громадськості та професійної спільноти сфокусований не на радикальній трансформації органів адвокатського самоврядування, а на їх поступовому, еволюційному вдосконаленні.

Зокрема, респонденти акцентують увагу на необхідності оптимізації процедур, насамперед у частині діджиталізації процесів, посилення внутрішньої підзвітності та покращення інституційної комунікації.

У цьому контексті емпіричні дані прямо підтверджують висновок про те, що ефективна імплементація Дорожньої карти з питань верховенства права у частині реформи адвокатури має ґрунтуватися на модернізації існуючої інституційної моделі, а не на її повному чи нігілістичному руйнуванні. Такий підхід відповідає як висловленим очікуванням професійної спільноти, так і принципам інституційної стійкості.

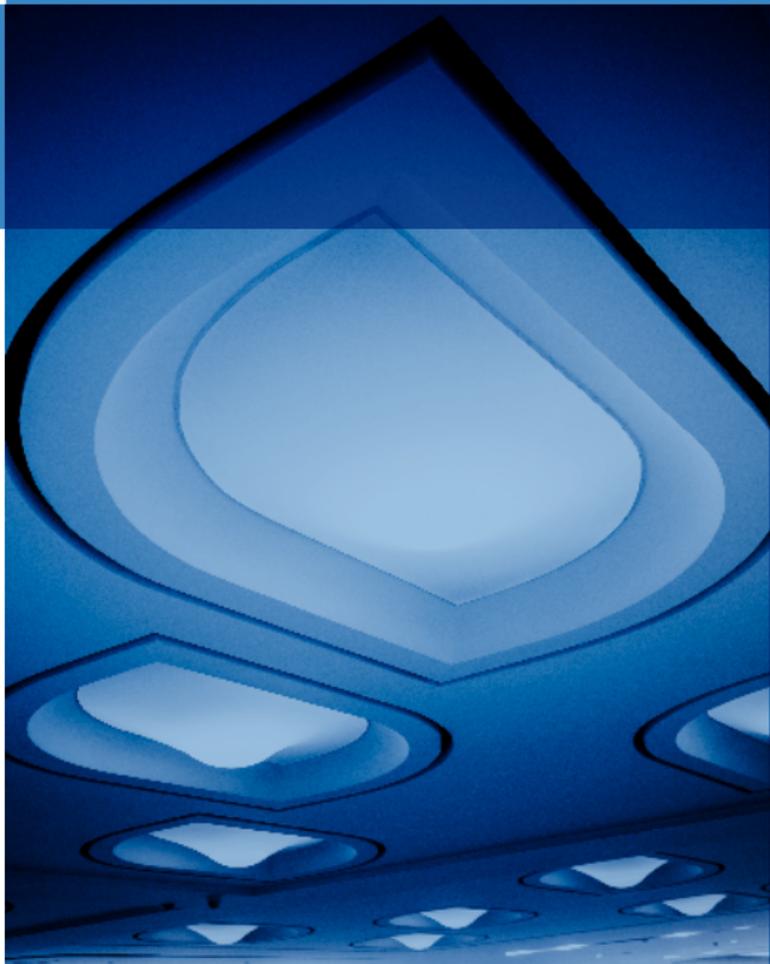
Дорожня карта з питань верховенства права, затверджена Кабінетом Міністрів України (розпорядження №475-р від 14 травня 2025 року) у рамках переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу, визначає стратегічні напрями реформування адвокатури як незалежної та самоврядної професійної асоціації.

За своєю природою цей документ має рамковий і програмний характер: він формулює загальні цілі, принципи та орієнтири реформ, не нав'язуючи конкретних інституційних моделей адвокатського самоврядування. Відповідно, Дорожня карта залишає простір для національного розсуду у виборі механізмів імплементації за умови дотримання базових стандартів незалежності та професійної автономії адвокатури.

У цьому звіті здійснено комплексний аналіз Дорожньої карти щодо питань реформування адвокатури як ключового програмного документа євроінтеграційного процесу України, а також інституційних рішень адвокатури України щодо її реалізації. Особливу увагу приділено практиці так званого «тіньового звітування», яка в деяких випадках виходить за межі мандату Дорожньої карти і фактично підміняє визначені нею цілі власними інституційними проєктами. Проведений аналіз свідчить, що значна кількість рекомендацій, які поширюються у форматі тіньових звітів, не мають прямого нормативного чи концептуального підґрунтя ні в Дорожній карті, ні в стандартах Європейського Союзу чи Ради Європи. Натомість такі рекомендації часто спрямовані на ліквідацію або радикальне переформатування адвокатури, що створює значні ризики для незалежності професії, інституційної стабільності системи правосуддя та правової безпеки в умовах воєнного стану.

Звіт обґрунтовано доводить, що реформування адвокатури є можливим і необхідним. Водночас, така реформа має відбуватися в рамках чинної правової моделі із суворим дотриманням принципів самоврядування, пропорційності, інституційної виваженості та відповідності європейським стандартам.

У цьому контексті Рада адвокатів України затвердила Програму виконання Дорожньої карти, продемонструвавши свою інституційну спроможність не лише реагувати на реформаторські ініціативи, а й брати на себе відповідальність за їх реалізацію. Такий підхід свідчить про те, що адвокатура є суб'єктом реформ, а не пасивним об'єктом.

ВСТУП

Дорожня карта, адвокатура та відповідальність за виконання

Цей аналітичний звіт підготовлено за ініціативи та координації ГО «Армада» у співпраці з українськими та міжнародними стейкхолдерами, залученими до процесу реформування правових інститутів у контексті європейської інтеграції України.

Головний автор звіту – Грегг Харпер, колишній конгресмен Палати представників Конгресу США, який має багаторічний досвід у формуванні державної політики, зокрема, у сфері верховенства права, інституційної спроможності та демократичного врядування.

Цей звіт підготовлено та представлено в умовах триваючої повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, правового режиму воєнного стану, а також паралельного переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу, зокрема, у рамках Кластеру 1 «Основи процесу вступу».

У цей період публічне та професійне обговорення виконання Дорожньої карти в частині адвокатури часто супроводжується інформаційним тиском, спрощенням правових підходів та підміною понять, що ускладнює збалансовану оцінку реформаторських пропозицій. Саме тому звіт поєднує правовий аналіз з емпіричними даними та системною оцінкою ризиків для інституційної стабільності та функціонування верховенства права.

У додатку до звіту представлені результати соціологічного дослідження «Інститут адвокатури в Україні в умовах воєнного часу», ініційованого ГО «Армада» та проведеного компанією Вуден Хорс Стратеджис ЛЛС (Wooden Horse Strategies LLC).

ГО «Армада» працює в Україні вже понад десять років, у тому числі над забезпеченням гуманітарної допомоги, інституційної стійкості та просування верховенства права. Організація має безпосередній практичний досвід роботи у прифронтових та деокупованих громадах, що забезпечує емпіричну базу для оцінки функціонування правових інститутів в умовах збройного конфлікту.

Накопичений досвід показує, що доступ до незалежного судочинства та професійних правничих послуг є критично важливим фактором стійкості та фактичного виживання громад в умовах воєнного стану. У цьому контексті ефективного функціонування адвокатури є не лише елементом правової системи, а й ключовим компонентом суспільної безпеки та відновлення.

У цьому контексті адвокатура постає не лише як професійна спільнота, а й як один з ключових елементів інституційної стабільності держави. Саме тому будь-які реформи, пов'язані з адвокатурою та системою адвокатського самоврядування, мають оцінюватися не лише з точки зору формальної відповідності міжнародним стандартам, а й з точки зору їх потенційного впливу на безпеку, функціональну спроможність та довгострокову стабільність системи правосуддя.

Дорожня карта з питань верховенства права створює нормативну та політичну основу для відповідних реформ. Водночас часто її неправильно інтерпретують, а так звані «тіньові звіти» використовують як квазізобов'язуючі джерела формування політики. Такі підходи створюють ризик підміни певних цілей реформ та делегітимізації незалежних інституцій, зокрема тих, що покликані забезпечувати сталість правової системи в умовах воєнного стану та трансформаційного періоду.

Соціологічні дані свідчать, що українська адвокатура сприймається як легітимна та професійна інституція всіма ключовими зацікавленими групами, включаючи громадян, суддів, прокурорів та самих адвокатів.

Зокрема, більшість громадян оцінюють адвокатуру як професійну правничу спільноту, а переважна більшість представників системи правосуддя висловлюють довіру адвокатурі та визнають дотримання нею етичних стандартів, у тому числі в умовах воєнного стану. Ці результати свідчать про те, що адвокатура зберігає високий рівень інституційної легітимності навіть в умовах посилення системного стресу.

Ці результати мають принципове значення для правильної інтерпретації Дорожньої карти. Зокрема, реформа адвокатури не може ґрунтуватися на припущеннях про її інституційну неспроможність або на теоріях про «кризу» адвокатури, оскільки такі твердження не мають емпіричного підтвердження.

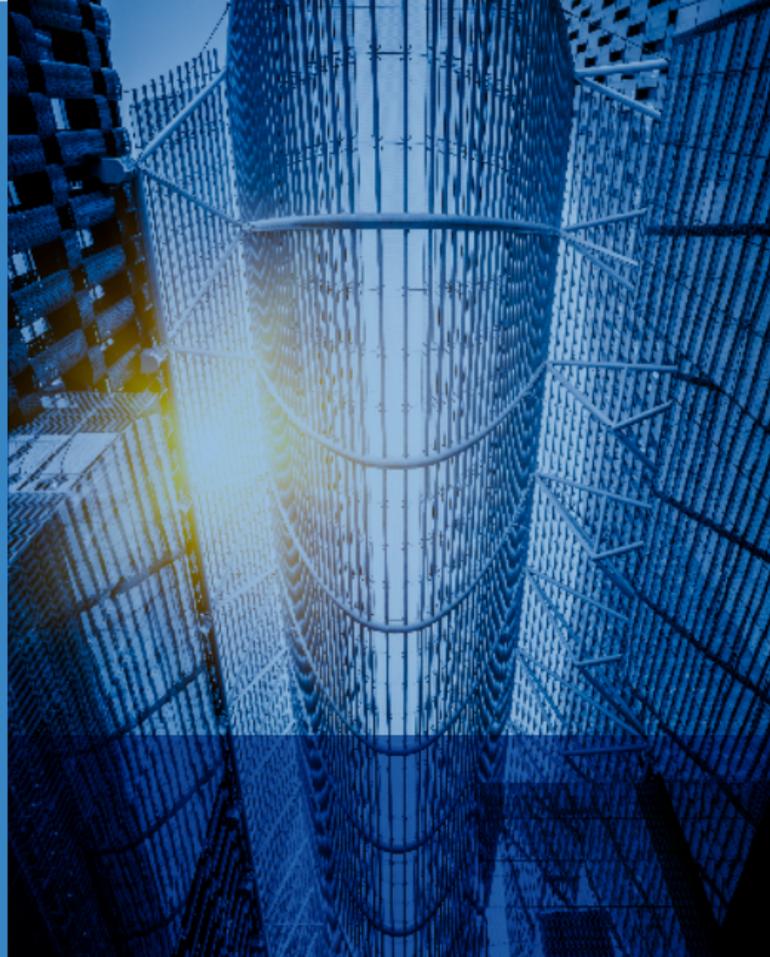
Відповідно, будь-які рекомендації, що ґрунтуються на концепціях делегітимізації чи так званого «перезавантаження» системи адвокатського самоврядування, виходять за межі як мандату Дорожньої карти, так і реального стану адвокатури, встановленого соціологічними та аналітичними дослідженнями.

РОЗДІЛ 1

Правова природа Дорожньої карти з питань верховенства права

Дорожня карта з питань верховенства права в частині, що стосується адвокатури, є програмним документом, прийнятим в контексті процесу європейської інтеграції України. Вона не є законом, директивою чи іншим обов'язковим до виконання нормативно-правовим актом і, відповідно, не встановлює прямих правових зобов'язань щодо конкретної інституційної моделі адвокатського самоврядування.

Натомість Дорожня карта визначає стратегічні цілі, ключові орієнтири та часові параметри реформ, залишаючи державі та професійним інституціям простір для вибору форм і механізмів їх реалізації. Такий підхід відповідає природі інструментів європейської інтеграції, які спрямовані на досягнення результатів, а не на жорстку регламентацію внутрішньої організації незалежних професійних інституцій.

Положення Дорожньої карти в частині, що стосується адвокатури, спрямовані на досягнення таких ключових цілей:

- приведення законодавства про адвокатуру у відповідність до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи;
- підвищення рівня прозорості та підзвітності органів адвокатського самоврядування;
- удосконалення умов доступу до професії, дисциплінарних процедур та системи безперервного професійного розвитку;
- імплементація директив ЄС, що регулюють транскордонну діяльність адвокатів.

Водночас, Дорожня карта не містить положень, які б передбачали руйнування чинної моделі адвокатського самоврядування, не встановлює вимог щодо підпорядкування органів адвокатського самоврядування органам державної влади та не нав'язує професійній спільноті жодної конкретної організаційної структури.

РОЗДІЛ 2

Дорожня карта та адвокатура: зміст вимог та межі тлумачення

Дорожня карта передбачає підготовку та ухвалення змін до законодавства про адвокатуру в середньостроковій перспективі, з кінцевою датою - грудень 2026 року. Такий часовий горизонт вказує на поступовий, еволюційний характер передбачених реформ, що не відповідає підходу радикальної або негайної трансформації інституційної моделі.

За своїм змістом Дорожня карта зосереджена на реформуванні та вдосконаленні функціонування органів адвокатського самоврядування, зокрема шляхом оновлення виборчих процедур, розвитку цифрових інструментів управління та комунікації, а також модернізації дисциплінарних механізмів. Разом ці напрями спрямовані на підвищення прозорості, ефективності та інституційної спроможності адвокатури без порушення принципу її незалежності.

Водночас, жодне з вищезазначених положень не створює підстав для будь-яких недержавних суб'єктів - у тому числі громадських організацій, експертних мереж чи інших груп впливу - позиціонувати власні пропозиції як єдино можливу модель адвокатського самоврядування або нав'язувати їх професійній спільноті.

Так само ці положення не можуть трактуватися як дозвіл ставити під сумнів гарантовану Конституцією незалежність адвокатури або як підстава для прийняття рішень, що фактично звужують самоврядний статус професії під приводом виконання Дорожньої карти.

Межі допустимого тлумачення Дорожньої карти визначаються її рамковим характером як політичного програмного документа і відповідають загальноєвропейському підходу, згідно з яким адвокатура визнається незалежною, самоврядною правничою професією, захищеною від зовнішнього інституційного втручання.

Порівняльний аналіз вимог до кваліфікаційних іспитів для доступу до правничої професії в державах-членах ЄС свідчить про відсутність єдиного обов'язкового стандарту щодо формату таких іспитів або зведення їх до виключно процедурних механізмів оцінювання. Так само в практиці ЄС відсутня універсальна модель іспиту, яка б застосовувалася в усіх державах-членах.

У жодній країні Європейського Союзу кваліфікаційний іспит не обмежується перевіркою лише процедурних навичок і не проводиться в єдиній стандартизованій формі. Натомість європейська практика характеризується значним розмаїттям моделей, які варіюються від переважно практико-орієнтованих і процедурних за структурою (наприклад, Італія, Польща, Німеччина, Словенія) до змішаних моделей, які поєднують тестування, письмові практичні завдання та усні компоненти (наприклад, Франція та Іспанія).

В усіх розглянутих юрисдикціях кваліфікаційний іспит є комплексним і одночасно спрямований на оцінку знань кандидата в галузі матеріального права, процесуальних норм, стандартів правил професійної етики та загальної правової компетентності.

Так само європейська практика не встановлює обов'язкової вимоги щодо проведення кваліфікаційних іспитів виключно в електронному форматі. Поряд з юрисдикціями, де іспит повністю або частково проводиться з використанням комп'ютерних технологій (зокрема, Іспанія), більшість країн-членів ЄС зберігають паперовий або змішаний формат іспиту, поєднуючи його з використанням цифрових інструментів у рамках контрольованих екзаменаційних процедур.

У цьому контексті використання цифрових технологій розглядається як допоміжний інструмент для підвищення об'єктивності, прозорості та стандартизації процедур, але не як самоціль і не як передумова доступу до правничої професії.

У цьому контексті положення Дорожньої карти щодо запровадження в Україні «єдиного стандартизованого цифрового кваліфікаційного іспиту» підлягає тлумаченню з урахуванням принципу пропорційності, а також фактичних умов воєнного стану. Україна перебуває в умовах триваючої збройної агресії, зазнає систематичних атак на енергетичну та цифрову інфраструктуру, стикається з підвищеними ризиками кібервтручання, має значну кількість прифронтових та деокупованих територій.

За таких обставин жорстке впровадження виключно цифрової моделі без належного підкріплення та альтернативних процедур може призвести до протилежного результату, перетворивши інструмент забезпечення рівного доступу до професії на додатковий структурний бар'єр для кандидатів, зокрема з регіонів, що найбільше постраждали від війни.

Відповідно, коректна імплементація Дорожньої карти в цій частині має базуватися не на механічному відтворенні окремих цифрових рішень, а на запровадженні стандартизованого професійного оцінювання з використанням цифрових технологій, зі збереженням змішаного та резервного форматів іспитів.

Такий підхід відповідає усталеній практиці країн-членів Європейського Союзу, сприяє зниженню корупційних ризиків та узгоджується з об'єктивними безпековими та інфраструктурними обмеженнями, спричиненими воєнним станом.

Окремого аналітичного розгляду потребує сама природа професії адвоката, оскільки вона не може бути зведена до алгоритмічних або суто технічних навичок. Професійна діяльність адвоката передбачає постійний самостійний пошук правових норм, їх інтерпретацію, формування правових позицій та побудову аргументації у справах, що ґрунтується на унікальних людських здібностях і не підлягає повній стандартизації.

На відміну від багатьох інших правових функцій, юридична практика полягає не лише в застосуванні права, а й у вмінні переконувати - за допомогою аргументації, логіки, мови та здатності будувати довіру.

Саме ці компетенції складають основу професії і не можуть бути адекватно оцінені виключно за допомогою формалізованих або тестових моделей.

Професійна діяльність адвоката вимагає розвинених комунікативних та аналітичних навичок, а також уміння працювати з людьми в умовах конфлікту, стресу чи вразливості. Для цього потрібні не лише ґрунтовні знання права, а й компетенції в галузі психології, правилах професійної етики, риторики, і ґрунтовна загальна гуманітарна підготовка. Саме ці якості значною мірою визначають ефективність захисту прав людини і не можуть бути повноцінно оцінені лише за допомогою цифрових або автоматизованих інструментів оцінювання.

У цьому контексті повна формалізація кваліфікаційних процедур без збереження елементів безпосереднього професійного оцінювання може призвести до викривленого сприйняття компетентності адвоката та звуження розуміння професії до набору стандартизованих знань і навичок. Європейські стандарти ґрунтуються на вихідному припущенні, що правнича професія має гуманітарний характер і в першу чергу орієнтована на роботу з людьми, а не лише з нормативними масивами чи технологічними рішеннями.

У зв'язку з цим належне виконання Дорожньої карти має передбачати поєднання цифрових інструментів з формами оцінювання, які дають змогу перевірити здатність кандидата до усної аргументації, професійної комунікації та здійснення незалежного юридичного судження.

Такий підхід відповідає стандартам Ради Європи та міжнародним документам у сфері адвокатури, зокрема Основним принципам ООН, що стосуються ролі адвокатів, а також рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи. Ці документи розглядають адвокатів насамперед як незалежних захисників прав людини, чия професійна компетенція не обмежується лише знанням права.

Натомість ці стандарти передбачають, що діяльність адвоката передбачає вміння професійно спілкуватися, формувати незалежні правові судження, наводити усні аргументи та захищати людську гідність, що є невід'ємними елементами ефективного здійснення права на захист.

РОЗДІЛ 3

Інституційні кроки Ради адвокатів України для виконання Дорожньої карти

Рішення Ради адвокатів України №125 від 12 грудня 2025 року слід розглядати як пряму інституційну відповідь адвокатури на Дорожню карту з питань верховенства права. Воно демонструє готовність адвокатури виступати відповідальним учасником процесу реформування в межах власного мандату та з дотриманням принципу адвокатського самоврядування.

Це рішення можна розглядати як інституційні дії на підтримку розпорядження Кабінету Міністрів України №475-р від 14 травня 2025 року, з урахуванням визначених у ньому завдань і термінів підготовки та ухвалення законопроєкту, спрямованого на вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури, до четвертого кварталу 2026 року. У цьому сенсі адвокатура є суб'єктом реалізації Дорожньої карти, а не її формальним адресатом.

Рішення Ради адвокатів України безпосередньо інтегрує Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката, ухвалену Комітетом міністрів у березні 2025 року, як ключовий орієнтир для подальших реформ. У цьому контексті воно підкреслює основні елементи, закріплені в Конвенції, включаючи незалежність та самоврядування адвокатських професійних асоціацій, професійні права адвокатів, стандарти дисциплінарного провадження та спеціальні заходи захисту від нападів та незаконного втручання і професійну діяльність.

Особливе значення має передбачений Конвенцією механізм міжнародного моніторингу, який включає групу експертів (GRAVO) та Комітет сторін. Існування такого механізму формує зовнішні рамки довіри та надає Європейському Союзу інструмент незалежної оцінки дотримання гарантій адвокатської професії в державі-кандидаті.

У преамбулі рішення також зазначено важливу для розуміння реальних темпів реформи обставину: незважаючи на публічне оголошення Міністерством юстиції України у травні 2025 року про створення робочої групи за участі органів адвокатського самоврядування для підготовки змін до законодавства, на момент ухвалення рішення РАУ така робоча група фактично не функціонувала.

Водночас, керівний орган адвокатури в преамбулі до рішення та в Програмі реалізації Дорожньої карти прямо вказує на вже здійснені кроки з розвитку та модернізації адвокатури, які безпосередньо пов'язані з євроінтеграційним порядком денним. Ці кроки розглядаються як частина більш широкого процесу наближення національного регулювання до стандартів ЄС у сфері адвокатської діяльності.

По-перше, адвокатура зосереджується на цілеспрямованій правовій роботі з адаптації до законодавства ЄС. Зокрема, йдеться про ухвалення рішення Ради адвокатів України №100 від 17 жовтня 2025 року щодо особливостей діяльності адвокатів іноземної держави в Україні. Це рішення було розроблено з урахуванням положень директив Європейського Союзу, що регулюють свободу надання юридичних послуг та право на здійснення адвокатської діяльності на постійній основі в іншій державі-члені ЄС.

Цей приклад наочно демонструє, що імплементація директив ЄС у сфері адвокатури не обмежується декларативними намірами, а вже має конкретні інституційні результати, реалізовані в рамках мандату професійного самоврядування.

По-друге, у рішенні керівного органу адвокатури зазначається, що в рамках чинного законодавства професійне самоврядування вже здійснило низку змін, спрямованих на підвищення прозорості та передбачуваності дисциплінарних процедур.

Зокрема, були оновлені положення, що регулюють діяльність дисциплінарних органів адвокатури, а також прийняті роз'яснення щодо застосування дисциплінарного законодавства на практиці.

Ці кроки є важливими, оскільки вони спростовують твердження про відсутність реформ у дисциплінарній системі та демонструють, що її розвиток відбувається еволюційно в рамках самоврядної моделі, без втручання в незалежність професії.

По-третє, преамбула рішення та Програма реалізації Дорожньої карти закріплюють системний підхід до розвитку системи безперервного професійного розвитку адвокатів. У цьому контексті керівний орган адвокатури говорить про створення спеціалізованої установи як інституційної основи професійного розвитку та запровадження обов'язкового щорічного підвищення кваліфікації для кожного адвоката.

Програма вбачає ці механізми у послідовному розвитку системи професійного розвитку, зокрема через розширення доступу до навчання, використання цифрових форматів та запровадження вимог інклюзивності, включаючи розумне пристосування для осіб з інвалідністю. Такий підхід відповідає європейським стандартам професійного розвитку та підкреслює націленість адвокатури на довгострокове підвищення якості правничих послуг.

По-четверте, Програма виконання Дорожньої карти підтверджує існування внутрішньої незалежної системи фінансового контролю та аудиту в адвокатурі, яка діє через регіональні органи аудиту та центральний аудиторський механізм професійного самоврядування. Ця система забезпечує регулярний фінансовий нагляд та внутрішню підзвітність в рамках самоврядної моделі.

Це має принципове значення для правильного тлумачення вимог щодо прозорості. Дорожня карта не передбачає зовнішнього підпорядкування адвокатури або передачі фінансового контролю органам державної влади, натомість дозволяє і заохочує посилення механізмів внутрішньої підзвітності, сумісних з принципом незалежності адвокатури.

У цьому контексті особливої уваги потребує організаційно-правова структура сучасної української адвокатури: наявність значної кількості відокремлених юридичних осіб у межах самоврядної системи створює ризики фрагментації фінансового управління, накопичення залишків коштів та зниження інституційного регулювання. Більш ефективною моделлю є функціонування єдиної юридичної особи з чітко визначеною централізованою фінансовою відповідальністю, в рамках якої інші структурні елементи можуть діяти як філії або відокремлені підрозділи. Такий підхід підвищує прозорість, спрощує фінансовий контроль та знижує системні ризики, не підриваючи при цьому принципи самоврядування.

Окремим фактором, який може впливати на нерівномірність розподілу адвокатів між регіонами, є фінансова модель адвокатського самоврядування. Оскільки основним джерелом фінансування є обов'язкові внески адвокатів, деякі регіони можуть мати інституційні стимули для більш м'якого підходу до доступу до професії. Такий підхід, спрямований на кількісне збільшення кількості адвокатів у регіоні, потенційно пов'язаний з бажанням збільшити фінансову базу відповідних органів самоврядування. З точки зору належного врядування, такі стимули створюють ризик нерівномірного застосування стандартів доступу до професії та потребують системної уваги з боку всієї адвокатської спільноти.

Окремо Програма визначає механізм виконання Дорожньої карти як комплекс взаємопов'язаних заходів організаційного, методичного та нормативно-правового характеру. Ці заходи спрямовані на підвищення прозорості та внутрішньої підзвітності, розробку та впровадження сучасних цифрових інструментів, посилення інституційної незалежності адвокатури.

У більш широкому сенсі цей механізм спрямований на приведення адвокатури у відповідність до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, а також на сприяння практичній імплементації Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката в рамках національної самоврядної моделі.

Таким чином, відповідне рішення Ради адвокатів України не лише підтверджує її готовність до реалізації Дорожньої карти, а й фіксує вже досягнуті інституційні результати. Це практичні кроки з імплементації директив ЄС, удосконалення дисциплінарних процедур, запровадження системного безперервного професійного розвитку та функціонування механізмів внутрішнього фінансового контролю.

У сукупності ці заходи створюють належне інституційне підґрунтя для подальшого реформування, яке має здійснюватися поступово, в межах мандату Дорожньої карти та без підміни її цілей радикальною перебудовою системи професійного самоврядування. Конструктивні пропозиції щодо належної імплементації, зокрема в частині доступу до професії через тестування та кваліфікаційний іспит, викладені в Розділі 7 і відповідають принципу пропорційності, а також об'єктивним обмеженням, спричиненим воєнним станом.

Результати опитування населення підтверджують, що Національна асоціація адвокатів України сприймається як інституційно стабільна та впливова професійна організація, яка здатна виступати партнером у процесі реформ. Таку оцінку поділяють не лише громадяни, а й представники правничої, суддівської та правоохоронної професій, що є запорукою збереження інституційної стабільності системи правосуддя.

У цьому контексті Національна асоціація адвокатів України постає не як об'єкт зовнішнього реформаторського впливу, а як повноцінний суб'єкт виконання Дорожньої карти. Такий статус відповідає європейській моделі самоврядних правничих професій та підтверджує доцільність поступового, еволюційного підходу до змін на противагу директивним чи адміністративно нав'язаним рішенням.

РОЗДІЛ 4

Тіньові звіти та межі їх використання: ризики підміни мандату Дорожньої карти

Рішення Ради адвокатів України №125, яке ґрунтується, зокрема, на узагальнених звітах Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ за 2022 - перше півріччя 2025 року, фіксує значне зростання порушень професійних гарантій адвокатів. Серед таких порушень, зокрема, відмова у доступі до клієнтів, фізичний та психологічний тиск, спроби ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами, використання мобілізаційних процедур як інструменту тиску, в тому числі з боку органів, відповідальних за військовий облік та мобілізацію.

За логікою Дорожньої карти, ці обставини не можуть розглядатися як внутрішня чи «корпоративна» проблема адвокатури. Навпаки, вони є індикатором спроможності держави забезпечити право на професійну правничу допомогу та належне функціонування системи правосуддя в умовах воєнного стану. Будь-яка оцінка реформи адвокатури, яка ігнорує цей безпековий та правозахисний вимір, є методологічно неповною та спотворює зміст вимог Дорожньої карти.

Електронне голосування як «універсальна відповідь»: непропорційний ризик для легітимності самоврядування у воєнний час

Окремим проявом підміни завдань Дорожньої карти інституційним редизайном є наполягання у висновках тіньових звітів на запровадженні електронного голосування як базового рішення для виборів та конференцій органів адвокатського самоврядування. Такі пропозиції зазвичай подаються як інструмент підвищення прозорості та демократичної участі.

Водночас в умовах воєнного стану в Україні використання виключно цифрових виборчих процедур створює значні ризики досягнення протилежного ефекту - зниження довіри та легітимності виборчого процесу через вразливість цифрового середовища, загрозу кібервтручання та обмежений доступ до стабільної інфраструктури. У цьому контексті механічне просування електронного голосування як універсального рішення не відповідає принципу пропорційності та потребує значно обережнішої оцінки.

Цифрове середовище за своєю природою не передбачає ані абсолютної свободи, ані гарантованого безперервного доступу. Інтернет та телекомунікаційна інфраструктура можуть бути тимчасово обмежені державою з міркувань безпеки, виведені з ладу військовими діями або піддаватися цілеспрямованим ворожим впливам, включаючи кібератаки, блокування серверів і каналів зв'язку, компрометацію облікових записів, втручання в ланцюжки постачання програмного забезпечення або масштабні дезінформаційні кампанії.

У будь-якому з цих сценаріїв легітимність результатів електронного голосування опиняється під загрозою, незалежно від того, чи будуть встановлені формальні порушення. Достатньо обґрунтованої підозри у втручанні, щоб підірвати довіру до процедури і перетворити виборчий процес на предмет взаємного оскарження та делегітимізуючих наративів. У цьому сенсі ключовим ризиком є не лише технічна вразливість, але й нездатність відновити суспільну довіру після її втрати.

Ключовим викликом для впровадження електронного голосування в Україні є структурний конфлікт між цифровою доступністю та цифровою безпекою. Під час військової та безпекової кризи безпека неминуче має пріоритет, а це означає, що доступ до цифрових послуг може бути тимчасово призупинений або обмежений без попередження.

За таких обставин електронне голосування втрачає якість гарантованого інструменту участі та рівності, оскільки його функціонування стає залежним від зовнішніх рішень у сфері безпеки та технічних факторів, які не піддаються контролю з боку адвокатури. Це ставить під сумнів здатність цифрових процедур забезпечувати стабільну легітимність самоврядних рішень у кризових умовах.

Належне виконання Дорожньої карти в частині використання цифрових рішень не означає переведення виборчої легітимності у винятково цифровий формат. Натомість вона вимагає пропорційного та контекстно-чутливого підходу, за якого цифрові інструменти використовуються як допоміжні механізми, а не як єдина основа легітимності.

Зокрема, цифрові рішення можуть бути належним чином використані для реєстрації учасників, перевірки повноважень, відкритої публікації матеріалів, фіксації процедур та аудиту процесів. Водночас саме голосування має відбуватися у форматі, який забезпечує максимальний рівень довіри, стабільність та відтворюваність результатів.

Для України в умовах воєнного стану це означає щонайменше гібридну модель, в якій очний формат є базовим, а цифрові модулі виконують допоміжну функцію; обов'язкові процедури збереження резервних копій; поступове тестування нових рішень у пілотному режимі лише після досягнення рівня технологічної надійності, який сприймається професійною спільнотою та суспільством як беззаперечний.

Зрештою, вимога запровадити електронне голосування як обов'язковий стандарт виходить за межі суто технічного вдосконалення процедур і стає високоризикованим інституційним втручанням. В умовах воєнного стану та підвищених безпекових загроз такий підхід може призвести до зниження довіри до органів самоврядування, створити довгострокову інституційну нестабільність та підвищити вразливість незалежних правових інституцій до зовнішнього впливу.

У цьому контексті такі рекомендації слід оцінювати з точки зору їхнього впливу на легітимність, стабільність та правову визначеність, а не лише на основі формальної відповідності цифровим трендам. Для Європейського Союзу це означає, що просування електронного голосування як універсального стандарту під час війни може розглядатися не як показник прогресу, а як потенційний крок назад у забезпеченні інституційної стабільності та верховенства права.

Висновок щодо неприйнятності моделі «попереднього конкурсного відбору» для адвокатури

Запропонована в тіньовому звіті модель, за якої конкурсна комісія попередньо відбирає кандидатів, а конференції та з'їзди обмежуються вибором із заздалегідь сформованого списку, є концептуально проблематичною з точки зору принципів самоврядування. Такий підхід створює ризик підміни прямого волевиявлення делегатів процедурним фільтром, який не має незалежного демократичного мандату.

За своєю інституційною логікою ця модель переміщує реальний центр формування виборного органу з представницького зібрання до конкурсної комісії, а формальний предмет обрання фактично зводиться до функції затвердження результатів попереднього відбору. Як наслідок, виборча процедура втрачає свою ключову особливість - забезпечення повноцінного та незалежного самоврядного вибору професійної спільноти.

Досвід застосування аналогічних механізмів у процедурах формування Вищої ради правосуддя та органів прокурорського самоврядування свідчить, що попередній так званий «фільтр добросовісності» не гарантує належної якості кадрового складу та не усуває ризиків потрапляння до них осіб із сумнівною репутацією. Практика показала, що наявність такого етапу відбору не призводить до автоматичного підвищення інституційної довіри та професійної якості сформованих органів.

Водночас запровадження попереднього відбору створює інституційну інверсію відповідальності: публічна та політична відповідальність формально покладається на суб'єктів, які здійснюють остаточний відбір, тоді як вирішальний вплив на склад органу зосереджується в руках органу попереднього відбору. Такий орган, як правило, не має прямого демократичного мандату і не підпадає під процедурні гарантії, співмірні з наслідками його рішень про виключення кандидатів з подальшого виборчого процесу.

Ще більш непринятною ця модель є для адвокатського самоврядування, оскільки адвокатура за своєю природою є незалежною, самоврядною професією, а не елементом державної чи квазідержавної ієрархії.

Будь-який попередній відбір кандидатів зовнішньою або змішаною комісією фактично створює канал зовнішнього впливу на формування органів адвокатського самоврядування, що прямо суперечить самій ідеї професійної автономії та принципу підзвітності всередині професії, а не поза нею.

За таких умов так званий «конкурс» з попереднім відбором не посилює легітимність обраних органів, а навпаки, звужує реальне право делегатів на вільний вибір, робить процес формування органів підконтрольним через контроль доступу до списку кандидатів і, як наслідок, підриває довіру до самих виборчих процедур.

Тому неприпустимо підміняти модернізацію процедур адвокатського самоврядування механізмом так званого «контрольованого доступу» до виборів в рамках реалізації Дорожньої карти.

Натомість модернізація процедур адвокатського самоврядування має ґрунтуватися на принципі свободи вибору делегатів. Цей принцип забезпечується прозорими та єдиними правилами висування кандидатів, відкритістю та повнотою інформації про них, стандартами доброчесності та конфлікту інтересів, процесуальними гарантіями розгляду заперечень, а також ефективними механізмами внутрішнього контролю та підзвітності - без обмеження доступу до обрання через попередній відбір.

У контексті адвокатського самоврядування стандарт доброчесності має тлумачитися у вузькому, законодавчо визначеному сенсі і ґрунтуватися насамперед на відсутності встановлених дисциплінарних чи інших професійних порушень та стягнень. Доброчесність у самоврядних професійних інституціях не може бути підмінена критеріями оцінювання, суб'єктивними «репутаційними» судженнями чи попереднім адміністративним відбором кандидатів, які не мають чіткого правового підґрунтя.

На нашу думку, питання професійного регулювання правничих професій та безперервного професійного розвитку є ключовою умовою забезпечення якості правничих послуг та реалізації конституційної функції адвокатури.

Адвокат, який не підвищував свій професійний рівень протягом трьох і більше років, об'єктивно втрачає можливість надавати правничі послуги на рівні, що відповідає сучасним професійним стандартам.

У такому випадку йдеться не про дисциплінарне порушення, а про ризик зниження професійної компетентності, що безпосередньо впливає на реалізацію конституційної гарантії права кожного на професійну правничу допомогу. З огляду на це, в рамках самоврядної моделі адвокатури доцільно передбачити механізм відновлення професійної компетентності: якщо адвокат не проходив підвищення професійного рівня протягом трьох і більше років, слід застосовувати вимогу щодо переоцінки професійної готовності у формі іспиту без проходження стажування.

Такий підхід відповідає міжнародній практиці саморегулювання адвокатської професії, в рамках якої безперервний професійний розвиток розглядається не як формальність чи каральний інструмент, а як механізм захисту суспільного інтересу, довіри до професії та гарантія належної якості правничих послуг.

Відповідно, модернізація процедур адвокатського самоврядування має ґрунтуватися на принципі свободи вибору, згідно з яким делегати самостійно визначають своїх виборних представників у рамках відкритої та конкурентної виборчої процедури.

Реалізація цього принципу забезпечується прозорими та рівними правилами висування кандидатів, відкритістю та повнотою інформації про них, чітко визначеними стандартами доброчесності та конфлікту інтересів, належними процесуальними гарантіями розгляду заперечень, а також ефективними механізмами внутрішнього контролю та підзвітності.

За такого підходу доброчесність є не інструментом обмеження доступу до виборних посад, а мінімальним та об'єктивним порогом допуску, після якого остаточне рішення належить професійній спільноті. Саме така модель - обрання без попередньої фільтрації за позаправовими критеріями - відповідає підходам, що застосовуються в самоврядних правничих професіях у країнах з усталеними стандартами верховенства права.

Цифрове голосування без обговорення: ризик формалізації самоврядного волевиявлення

Варто підкреслити, що голосування без попереднього обговорення не є повноцінним інструментом демократичного вибору. У самоврядних інституціях волевиявлення делегатів та членів органів традиційно поєднує в собі дебати - обговорення, порівняння аргументів та альтернативних пропозицій - і голосування як завершальний етап прийняття рішень.

Переведення цього процесу в суто цифровий формат, в якому не проводяться реальні зустрічі, питання не обговорюються, а делегати голосують дистанційно без можливості публічно обмінюватися позиціями та реагувати на альтернативи, призводить до формалізації вибору та девальвації представницького мандату.

За таких умов голосування перетворюється з інструменту колективного прийняття рішень на механічну процедуру підтвердження заздалегідь сформованих позицій, що є несумісним з природою місцевого самоврядування як професійного консультативно-дорадчого інституту.

Саме тому цифрове голосування може розглядатися лише як допоміжний елемент процедур самоврядування, а не як заміна живих дискусій, конференцій та з'їздів, які формують змістовну позицію професійної спільноти. В іншому випадку діджиталізація підриває не лише легітимність прийнятих рішень, а й сам сенс колегіального самоврядування.

Порівняльний аналіз Дорожньої карти, Рішення РАУ №125 та матеріалів так званого тіньового звітування виявляє системну проблему викривленого трактування цілей реформи адвокатури.

Йдеться не про розбіжності в експертних оцінках чи підходах до імплементації, а про підміну рамкового політичного документа детальними інституційними проєктами, які не впливають ані з тексту Дорожньої карти, ані зі стандартів Європейського Союзу та Ради Європи.

По-перше, так зване тіньове звітування ігнорує той факт, що Дорожня карта є рамковою політикою і не встановлює обов'язкової чи уніфікованої моделі організації місцевого самоврядування. Натомість рамкові цілі - прозорість, підзвітність та ефективність - доволіно трактуються як підстави для «реорганізація» інституцій, запровадження механізмів зовнішнього контролю чи фактичної зміни природи самоврядування.

Такий підхід замінює логіку Дорожньої карти, яка базується на необхідності еволюційного вдосконалення інституцій через внутрішні процедурні механізми, а не їх демонтажу чи заміни.

По-друге, у матеріалах так званого тіньового звітування систематично не враховуються вже зроблені кроки з імплементації європейських стандартів, передбачені рішеннями Ради адвокатів України та Програмою виконання Дорожньої карти.

Відсутній аналіз: імплементації директив ЄС щодо транскордонної діяльності адвокатів; удосконалення дисциплінарних процедур; функціонування системи безперервного професійного розвитку та механізмів забезпечення якості; внутрішнього незалежного фінансового контролю.

Таке систематичне замовчування реальних змін створює викривлене уявлення про «нульовий прогрес» і підриває надійність та цілісність оцінки реформи.

По-третє, так звані тіньові звіти систематично підміняють поняття прозорості та підзвітності вимогою зовнішнього контролю над адвокатурою. Водночас ані Дорожня карта, ані стандарти Ради Європи не передбачають передачу контрольних функцій зовнішнім суб'єктам.

Навпаки, вони дозволяють і заохочують розвиток механізмів внутрішнього контролю, сумісних з незалежністю професії.

Рішенням Ради адвокатів України №125 прямо передбачено, що фінансовий контроль органів адвокатського самоврядування здійснюється незалежними ревізійними комісіями та Вищою ревізійною комісією адвокатури, а також запроваджено практику добровільного оприлюднення фінансової та статистичної звітності на сайті у відкритому доступі як інструмент прозорості без зовнішнього підпорядкування.

Ігнорування цих елементів замінює змістовну дискусію про покращення якості звітності спрощеним нарративом про «закритість», який використовується як аргумент на користь зовнішнього втручання.

Результати дослідження ставлять під сумнів підходи, притаманні тіньовій звітності, що ґрунтуються на риториці «узурпації», «монополії» чи «закритості» органів адвокатського самоврядування. Емпіричні дані не підтверджують ані поширеної недовіри до органів адвокатського самоврядування, ані суспільного запиту на їх ліквідацію.

Навпаки, результати загальнонаціонального опитування показують, що громадськість довіряє НААУ – 69% респондентів проти 23%, а критика, яку висловлюють респонденти, має переважно процедурний характер і не стосується інституційних засад самоврядування.

Це свідчить про те, що радикальні рекомендації, запропоновані у тіньових звітах, не відображають реального стану професії та не мають належного емпіричного підґрунтя, що, в свою чергу, створює ризик викривленої імплементації Дорожньої карти.

По-четверте, у матеріалах так званих тіньових звітів не розмежовуються об'єктивні обмеження, спричинені воєнним станом, та питання інституційної спроможності чи волі до реформ. Зокрема, організаційні труднощі проведення загальнонаціональних процедур адвокатського самоврядування в умовах воєнного стану подаються як доказ «блокування реформ» без належного аналізу правових та безпекових обставин.

Такий підхід ігнорує принцип пропорційності, який є стандартом ЄС для оцінки виконання зобов'язань у кризових ситуаціях, та не враховує допустимість тимчасових процедурних обмежень за умови збереження стратегічного курсу реформ.

По-п'яте, використання риторики делегітимізації («узурпація», «монополія», «закритість») замість правового та інституційного аналізу має системно небезпечний ефект: тіньова звітність виходить за межі доказової експертизи і фактично перетворюється на політичну агітацію.

В умовах євроінтеграційного процесу це створює зовнішній тиск на незалежну правову інституцію без належної доказової бази та підриває довіру до самого інструменту тіньового моніторингу.

Яскравим прикладом такої підміни є підхід до безперервного професійного розвитку адвокатів. Пропозиція щодо «конкурентоспроможного» навчання подається як механізм підвищення якості, але в тіньових звітах не аналізуються стандарти програм, процедури акредитації провайдерів, система моніторингу результатів навчання.

За відсутності цих елементів «конкурентоспроможність» фактично перетворюється на дерегуляцію без гарантій якості, що не відповідає логіці Дорожньої карти та суперечить європейській практиці, де безперервний професійний розвиток розглядається як частина гарантій ефективного надання правничих послуг.

У сукупності це свідчить про методологічну неспроможність тіньової звітності слугувати надійною основою для прийняття реформаторських рішень.

Характерною рисою тіньового звітування у дисциплінарній сфері є підміна інституційного аналізу рекомендаціями, які під виглядом «посилення контролю» фактично зміщують центр прийняття рішень за межі професійного самоврядування.

Зокрема, рекомендації просувають модель, за якої суди де-факто перетворюються на другу інстанцію для розгляду дисциплінарних справ по суті.

Такий підхід ігнорує фундаментальну функціональну відмінність: судовий контроль має зосереджуватися на перевірці дотримання процедур і базових гарантій справедливого судового розгляду, тоді як встановлення фактів, оцінка доказів і прийняття рішень про професійну відповідальність є компетенцією органів дисциплінарного самоврядування.

Як наслідок, замість підвищення якості дисциплінарних процедур пропонується винести центр дисциплінарного контролю за межі професійної інституції, що створює ризики втручання в незалежність адвокатури та не забезпечує єдності дисциплінарної практики.

Належна імплементація Дорожньої карти означає посилення внутрішніх механізмів апеляційного та касаційного перегляду дисциплінарних рішень у системі адвокатського самоврядування, а не зовнішню реструктуризацію дисциплінарної моделі.

У сукупності ці викривлення свідчать про те, що тіньові звіти фактично пропонують альтернативну дорожню карту реформування адвокатури, яка не має мандату ні від Європейського Союзу, ні від державного координатора реформ, ні від професійної спільноти.

Фактично, це паралельний реформаторський трек без мандату, який несе інституційні та репутаційні ризики.

Така підміна рамкового документа створює ризики інституційної нестабільності, підриву незалежності адвокатури та втрати довіри до тіньової звітності як джерела релевантної інформації для інституцій ЄС.

У зв'язку з цим Європейському Союзу та міжнародним партнерам доцільно застосовувати більш високі стандарти до використання тіньових звітів та забезпечити реальний плюралізм експертних думок у процесі оцінки реформ.

В українському контексті це має особливе значення з огляду на структурні особливості так званого «тіньового ринку звітності», де значна кількість організацій працює у взаємопов'язаних грантових мережах з постійними авторськими колективами, взаємним цитуванням та скоординованою комунікаційною підтримкою.

За відсутності вимог щодо розкриття методології, джерел фінансування та потенційних конфліктів інтересів, множинність документів та повторення тез може створити ілюзію консенсусу та підірвати незалежність оцінювання.

У зв'язку з цим доцільно вимагати розкриття методології дослідження, джерел фінансування та пов'язаних з ними інституційних інтересів, чіткого розмежування аналітичних оцінок та адвокаційної діяльності, верифікації ключових тверджень на основі першоджерел, залучення альтернативних експертних позицій, у тому числі від професійних самоврядних інституцій.

У ширшому інституційному контексті варто визнати, що для деяких організацій громадянського суспільства тіньова звітність все частіше виконує не лише функцію участі в політичному діалозі, але й роль інструменту професійної капіталізації. Підготовка тіньових звітів, адвокаційних рекомендацій та альтернативних дорожніх карт все частіше функціонує як відтворюваний продукт грантового ринку, де критичні або радикальні висновки підвищують публічну видимість, експертний вплив та фінансову привабливість авторів.

За відсутності високих стандартів доброчесності, методологічної прозорості та реального плюралізму це створює ризик того, що тіньова звітність перестане виконувати роль незалежної експертної оцінки і перетвориться на інструмент інституційного тиску, не врівноважений відповідальністю за практичні наслідки пропонованих «реформ».

У такій конфігурації тіньове звітування може набувати ознак інституційної корупції в широкому, нефінансовому та юридичному сенсі. Поєднання фінансової зацікавленості авторів, інтенсивного адвокаційного впливу на процеси формування державної політики та відсутності симетричної відповідальності за наслідки запропонованих рекомендацій створює середовище, в якому експертний вплив фактично комерціалізується.

Йдеться не про класичну корупцію в кримінально-правовому розумінні, а про структурний конфлікт інтересів, в якому «експертний» продукт одночасно слугує джерелом фінансування, інструментом політичного тиску та засобом інституційної саморепрезентації.

На окрему увагу заслуговує інституційний ризик виникнення замкненого кола стимулів, який може виникнути у взаємодії між авторами тіньових звітів, донорами та окремими елементами європейської системи оцінювання реформ. За відсутності прозорих процедур відбору експертних джерел та реального плюралізму позицій тіньові звіти, підготовлені за грантові кошти, можуть перетворитися на інструмент підтвердження вже сформованих очікувань або спрощених наративів, що об'єктивно знижує якість інституційного аналізу.

За такої конфігурації існує ризик системної, а не персональної зацікавленості у відтворенні одних і тих самих «критичних» висновків незалежно від реального стану реформ. Це може призвести до ситуації взаємної інституційної вигоди, коли одні й ті самі мережі експертів надають «зручні» оцінки, а зовнішні моніторингові структури використовують їх як оперативний і конвенційний інструмент звітування завжди без достатньої глибини верифікації.

Такий підхід не свідчить про індивідуальну недоброчесність залучених суб'єктів, але вказує на структурну ваду моделі управління, в якій фінансування, експертиза та політична оцінка можуть підсилювати один одного без належної критики. За відсутності високих стандартів перевірки та альтернативних джерел аналізу, тіньова звітність ризикує стати частиною самопідсилюючого циклу між мережами грантових експертів та механізмами зовнішнього оцінювання, що знижує якість рішень та створює інституційні ризики для процесу розширення ЄС.

РОЗДІЛ 5

Екосистема громадських організацій, грантова економіка та конфлікт інтересів

Аналіз тіньової звітності у сфері правової реформи в Україні показує, що частина цих продуктів слугує не стільки незалежною оцінкою стану імплементації реформ, скільки інструментом конкуренції за вплив на формування політики та контроль над реформаторським порядком денним. У таких випадках визначальним фактором є не повнота доказової бази чи системність порівняння з чинними стандартами ЄС, а здатність окремих мереж організацій громадянського суспільства інституціоналізувати власні інтереси у форматі «експертних» висновків та просувати їх як єдино легітимну позицію громадянського суспільства.

Ключовою особливістю цієї проблеми є перетворення тіншової звітності на елемент грантової економіки, де «аналітика» функціонує передусім як сервісний продукт для підтримки безперервності фінансування проєктів, а не як результат нейтрального дослідження. Багато організацій, які систематично готують або координують тіншові звіти, відтворюють власну інституційну спроможність, послідовно позиціонуючи реформи як провальні або «контрольовані».

У такій логіці відсутній стимул для виважених висновків, оскільки нюансована оцінка - визнання як існуючих проблем, так і наявних механізмів саморегуляції - не генерує достатньої кількості інформації чи фінансових ресурсів. Натомість радикальна делегітимізація інституцій та риторика «перезавантаження» перетворюються на самодостатню умову відтворення проєктного циклу.

Як наслідок, де-факто формується «проблемний ринок», на якому проблеми є не об'єктом аналізу, а ключовим активом.

У цьому контексті формується специфічна риторична модель, яка постійно відтворюється: складні інституційні процеси зводяться до набору оціночних формул на кшталт «узурпація», «монополія», «корупція», «нелегітимність», «закритість», «контроль». Такі маркери слугують комунікаційними тригерами, але не правовими чи інституційними аргументами.

Їх мета - сформулювати політичний висновок ще до проведення аналізу: після оголошення інституту «нелегітимним» будь-яка форма самоврядування априорі подається як неприйнятна, а будь-який «альтернативний» проєкт автоматично маркується як прогресивний.

У результаті реформа підміняється управлінським інжинірингом, орієнтованим на заздалегідь визначений результат: замість вдосконалення інституційних процедур пропонується демонтувати існуючу інституцію і замінити її структурою, яка відповідає інтересам авторів рекомендацій.

Не менш проблематичною є архітектура джерел, яка відтворює ефект так званої «інформаційної бульбашки». Тіншові звіти часто спираються на обмежену кількість організацій та експертів, які систематично цитують один одного, відтворюють одні й ті ж наративи та посилаються на власні попередні публікації як на доказ своїх висновків.

За таких умов аналітичні судження циркулюють у закритому середовищі, не піддаючись зовнішній перевірці та порівнянню з альтернативними позиціями. Пізніше ці ж висновки транслюються в медіа-простір через афілійовані або лояльні платформи, де набувають форми «суспільного резонансу», а медіа-матеріали використовуються як додаткове «незалежне підтвердження» в комунікації з донорами та в політичних дискусіях.

У результаті утворюється замкнене коло, в якому повторення меседжів замінює докази, а сконструйована видимість консенсусу витісняє реальний плюралізм позицій. Такий механізм ретрансляції дозволяє адвокаційним нарративам проходити кілька етапів переформатування і повертатися до міжнародних партнерів у вигляді «експертно-підтверджених» тверджень.

Найбільш чутливим елементом цієї екосистеми є конфлікт інтересів, який не лише існує, а й у деяких випадках систематично маскується під експертну діяльність. Деякі організації, які позиціонують себе як «представники професійної спільноти» або «експертні центри у сфері юридичної практики», не мають самоврядного мандату згідно з національним законодавством і не підзвітні професійній спільноті.

Водночас такі структури прагнуть бути сприйнятими міжнародними партнерами як легітимні «голоси професії», просуваючи рекомендації, спрямовані на обмеження повноважень або руйнування існуючих самоврядних інституцій. За своєю природою це не нейтральна експертиза, а ситуація, в якій актори, зацікавлені у зміні правил інституційної гри, мають можливість впливати на їх формування через канал так званого «незалежного» тіньового звітування.

Крім того, конфлікт інтересів посилюється фінансовими стимулами. Коли організація отримує фінансування на адвокацію змін у сфері права, а потім самостійно оцінює необхідність та доцільність цих змін у форматі «експертного» звіту, відбувається структурна підміна незалежної оцінки саморепрезентацією.

У такій моделі показником «успіху» є не фактичне покращення функціонування системи чи посилення гарантій незалежності професії, а формальне включення заздалегідь визначених пропозицій у програмні документи, умови донорських програм чи дорожні карти, де вони починають діяти як інструмент зовнішнього тиску на національні інституції.

За своєю суттю це механізм захоплення політики, який реалізується не через державні важелі впливу, а через монополізацію каналу так званого «публічного експертного голосу».

Відсутність належного розкриття фінансових, організаційних та кадрових зв'язків у тіньових звітах суттєво обмежує їхню придатність як джерела для прийняття рішень на високому рівні в Європейському Союзі. Для європейських інституцій це створює ризик підтримки реформ не на основі стандартів ЄС та порівняльної правозастосовчої практики, а на основі документів, що відображають інтереси вузького кола акторів та логіку грантового ринку.

У сфері незалежних юридичних професій наслідки такого підходу є особливо чутливими, оскільки вони безпосередньо впливають на гарантії права на захист, збереження адвокатської таємниці та інституційну спроможність системи правосуддя в цілому.

Таким чином, проблема полягає не в критиці адвокатури чи інститутів самоврядування, а в перетворенні тіньових звітів з інструменту підзвітності на технологію делегітимізації та перепроєктування інституцій. Коли реформи підміняються інституційним демонтажем, а експертиза - адвокацією, тіньові звіти перестають бути допоміжним джерелом для Європейського Союзу і перетворюються на системний фактор ризику для верховенства права.

РОЗДІЛ 6

Безпековий вимір виконання Дорожньої карти в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану реформування адвокатури слід оцінювати не лише з точки зору формальної відповідності цілям реформи, а й з точки зору інституційної стабільності, безпеки та стійкості правової системи. Делегітимізація адвокатського самоврядування, спрощення процедур надання правничої допомоги, запровадження таких рішень, як електронне голосування, без належних організаційних, правових та кібербезпечових гарантій створюють додаткові ризики для легітимності інституцій та захисту даних.

За таких обставин ризик полягає не в самій Дорожній карті як політичному документі, а в її викривленому або механістичному застосуванні без урахування об'єктивних обмежень і безпекових викликів, пов'язаних зі станом війни.

У цьому контексті важливо розрізнити безпекові ризики, пов'язані зі змістом Дорожньої карти, та ризики, що виникають внаслідок її викривленої імплементації. З точки зору адвокатури, сама по собі Дорожня карта не несе загрози інституційній стабільності, оскільки ґрунтується на логіці еволюційного реформування та повазі до незалежності самоврядних правничих професій.

Безпекові ризики виникають, коли положення Дорожньої карти трактуються як мандат на інституційний демонтаж, примусова «перебудова» адвокатського самоврядування або нав'язування рішень, які ігнорують воєнний стан та об'єктивні безпекові обмеження. У таких випадках виконання Дорожньої карти втрачає реформаторський характер і перетворюється на дестабілізуючий фактор, що послаблює незалежність адвокатури, підриває легітимність процедур і створює вразливості, які можуть бути використані в рамках гібридного впливу.

Безпековий вимір реформ та гібридні ризики

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України реформи, пов'язані з базовими правовими інститутами, мають оцінюватися не лише з точки зору формальної відповідності стандартам, а й з точки зору інституційної стійкості та безпекових наслідків.

У воєнний час верховенство права перестає бути суто юридичною категорією і набуває виміру національної та регіональної безпеки.

Незалежна адвокатура є одним з ключових елементів інституційної стійкості у воєнний час. Вона забезпечує реалізацію права на захист у кримінальних провадженнях, підтримує безперервне функціонування судової системи, фіксує порушення прав людини та воєнні злочини, а також забезпечує доступ до міжнародних механізмів правосуддя.

Делегітимізація або інституційне послаблення адвокатського самоврядування в умовах воєнного стану створює значні практичні ризики - від зниження якості процесуальних гарантій та доступу до правових послуг до підриву довіри до правосуддя в громадах, які безпосередньо постраждали від збройної агресії.

Порівняльний досвід територій, що перебували або перебувають під російським впливом, демонструє стійку закономірність: незалежні правничі професії та механізми правового захисту стають одними з перших мішеней системного тиску. Це не означає, що такі сценарії автоматично переносяться в український контекст, але вказує на об'єктивний ризик відтворення логіки делегітимізації, фрагментації та підриву автономії професії, навіть якщо такі процеси формально подаються як «реформа».

У цьому зв'язку особливо показовим є те, що риторика деяких тіньових звітів та пов'язаних з ними інформаційних кампаній відтворює типові фрейми інституційної дискредитації – «нелегітимність», «узурпація», «захоплення», «монополія», «страх», «таємниця». Йдеться не про наміри чи політичну лояльність авторів, а про об'єктивний ефект використання наративних шаблонів, які систематично підривають довіру до інституцій без пропорційного правового аналізу, без оцінки альтернатив, без належної перевірки фактів.

За таких умов інформаційний тиск стає фактором інституційної ерозії, незалежно від суб'єктивних мотивацій учасників процесу.

Додатковим фактором ризику для безпеки є використання правових та процесуальних інструментів як засобу дестабілізації. Масові скарги, серійні судові позови, спроби паралізувати діяльність органів самоврядування через процесуальні атаки, створення «паралельних» інституцій можуть виглядати як внутрішні професійні конфлікти. Водночас такі дії можуть створювати правову невизначеність для судів і державних органів та знижувати передбачуваність правозастосування.

В умовах воєнного стану така інституційна нестабільність безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати правопорядок, ефективне функціонування судової системи та належний рівень процесуальних гарантій.

Показовим прикладом ігнорування безпекового контексту при зовнішньому оцінюванні є непроведення з'їзду адвокатів України, що іноді трактується як «блокування» формування органів адвокатського самоврядування та квот до Вищої ради правосуддя. Водночас, відповідно до закону, ці питання можуть вирішуватися виключно з'їздом адвокатів України, процедура скликання та проведення якого передбачає фізичну присутність делегатів від більшості регіонів країни.

В умовах, коли значна частина території України є тимчасово окупованою, знаходиться поблизу лінії бойових дій або підпадає під суттєві обмеження щодо пересування та проведення масових заходів, забезпечити законодавчо визначений кворум для проведення з'їзду об'єктивно неможливо. Проведення такого зібрання без належних гарантій безпеки становитиме пряму загрозу життю та здоров'ю делегатів і суперечитиме імперативним вимогам режиму воєнного стану.

Таким чином, йдеться не про саботаж чи небажання виконувати зобов'язання, а про правову колізію між процедурами мирного часу та обмеженнями безпеки у воєнний час, що вимагає зваженого, пропорційного підходу, а не формальних звинувачень.

У цьому контексті доцільно застерегти від спрощеного просування електронного голосування як універсального «технічного рішення» існуючих проблем. Чинна регуляторна модель не передбачає дистанційного голосування для конституційно значущих процедур професійного самоврядування, а запровадження таких механізмів в умовах воєнного стану створює підвищені ризики для легітимності рішень та кібербезпеки.

Міжнародні стандарти, зокрема підходи, сформульовані Венеціанською комісією, передбачають, що електронне голосування є прийнятним лише за умови належного рівня прозорості, безпеки та суспільної довіри до відповідних систем. В умовах постійних кібератак та задокументованих ризиків втручання в цифрову інфраструктуру переведення ключових рішень органів професійного самоврядування в електронний формат може не прискорити реформу, а, навпаки, призвести до делегітимізації її результатів.

Виконання адвокатурою Дорожньої карти: інституційна архітектура, програмний підхід та принцип «нічого про адвокатуру без адвокатури»

Враховуючи статус Національної асоціації адвокатів України як співвиконавця Дорожньої карти з питань верховенства права в частині реформування адвокатури, органи адвокатського самоврядування запустили інституційний механізм її реалізації.

Рішенням Ради адвокатів України від 12 грудня 2025 року №125 створено Робочу групу з виконання Дорожньої карти у частині, що стосується реформи адвокатури, та затверджено Програму з її виконання. Програма охоплює заходи, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності, удосконалення процедур доступу до професії та дисциплінарної практики, а також посилення інституційної спроможності органів адвокатського самоврядування.

2 січня 2026 року Робоча група провела своє перше установче засідання, яке мало не декларативний, а робочий характер і було сфокусоване на організації процесу імплементації Дорожньої карти, визначенні пріоритетів та формуванні тематичних напрямків роботи.

Залучення до участі в установчому засіданні представників профільних парламентських кіл, експертного середовища та міжнародних професійних організацій адвокатів свідчить про відкритість адвокатури до діалогу та її інституційну зрілість в частині самореформування.

На практиці це характеризує українську адвокатуру як відповідального учасника євроінтеграційного процесу, який не займає пасивну позицію, а розробляє власні механізми виконання взятих на себе зобов'язань та забезпечує перевірку реформаторських рішень на відповідність європейським стандартам.

Організаційна модель Робочої групи базується на багаторівневому принципі та передбачає поєднання пленарних засідань, координаційного бюро та тематичних підгруп, а також залучення міжнародних експертів для перевірки напрацьованих рішень на відповідність «червоним лініям» ЄС в питаннях професійної незалежності.

Такий формат мінімізує ризики формалізованої або імітаційної реформи та забезпечує сталий, методологічно обґрунтований і прогнозований процес змін.

Водночас реалізація Дорожньої карти не може відбуватися через паралельні державні формати, які виключають професійне самоврядування. Принцип «нічого про адвокатуру без адвокатури» - це не політичне гасло, а стандарт належного врядування у сфері правосуддя: будь-які законодавчі чи адміністративні рішення, що стосуються адвокатури та адвокатського самоврядування, мають готуватися за результатами вчасних та ефективних консультацій з репрезентативними професійними організаціями.

У цьому контексті створення або функціонування робочих груп в органах виконавчої влади, зокрема в Міністерстві юстиції, які розробляють рішення у сфері адвокатури без належного залучення Національної асоціації адвокатів України, слід розглядати як відхилення від міжнародних стандартів та логіки європейської інтеграції.

Очікувані напрями вдосконалення, які мають бути вирішені в рамках Дорожньої карти (зокрема, через діяльність Робочої групи), включають:

- 1)** інституційну консолідацію та оптимізацію організаційної структури органів адвокатського самоврядування з метою уникнення фрагментації, зміцнення єдиного демократично керованого професійного інституту на базі єдиної юридичної особи та забезпечення внутрішньої підзвітності органів адвокатського самоврядування професійній спільноті;
- 2)** зняття державних обмежень щодо максимального розміру щорічних внесків, оскільки такі обмеження є формою втручання у внутрішні справи професійної організації та об'єктивно знижують її інституційну спроможність;
- 3)** модернізацію системи управління фінансами, зокрема шляхом централізованого планування та обліку ресурсів і забезпечення справедливого та прозорого розподілу коштів для належного функціонування всіх органів адвокатського самоврядування та виконання завдань, визначених законом та очікуваних відповідно до Дорожньої карти.

Ці обставини мають безпосереднє значення для Європейського Союзу. Підтримка змін, які фактично послаблюють автономію незалежних правових інституцій або провокують довгострокову внутрішню нестабільність, може суперечити стратегічній меті зміцнення верховенства права та інституційної стабільності України як держави-кандидата на вступ до ЄС.

У цьому контексті вибір стоїть не між «реформою» і «статусом-кво», а між еволюційним інституційним вдосконаленням і ризиком системної дестабілізації.

РОЗДІЛ 7

Належне виконання Дорожньої карти: конструктивна альтернатива

Конструктивною альтернативою є цілеспрямоване вдосконалення існуючої моделі адвокатського самоврядування, а не її руйнування чи заміна. Підвищення прозорості, підзвітності, діджиталізації, покращення доступу до професії та дисциплінарних процедур має здійснюватися всередині інституції, з дотриманням професійної автономії, принципу пропорційності та об'єктивних обмежень воєнного часу.

У контексті загальної цифрової трансформації українського суспільства розвиток процесуальної та сервісної цифровізації є найбільш перспективним напрямом модернізації чинної моделі. Опитування показують, що представники юридичної, суддівської та правоохоронної професій бачать ключовим викликом недостатній рівень цифрових процедур та інструментів, а не брак довіри чи професіоналізму.

Аналогічно, вимога прозорості та підзвітності стосується насамперед внутрішньої підзвітності органів адвокатського самоврядування професійній спільноті та забезпечення процесуальної передбачуваності, а не запровадження зовнішнього контролю чи втручання у конфіденційні відносини між адвокатом та клієнтом.

Такий підхід повністю відповідає логіці Дорожньої карти та підтверджує, що належна імплементація має бути зосереджена на підвищенні якості процедур, стандартів та комунікації, а не на зміні інституційної архітектури.

Діджиталізація адвокатури: прозорість та якість процедур через реєстри та цифрові сервіси

Діджиталізація є наскрізною умовою для належного виконання Дорожньої карти у частині, що стосується адвокатури, оскільки вона безпосередньо впливає на прозорість та якість ключових професійних процедур, включаючи доступ до професії, безперервний професійний розвиток, дисциплінарну відповідальність та ведення професійних реєстрів.

При цьому під діджиталізацією слід розуміти не самоціль або «тотальний цифровий режим», а створення комплексної цифрової інфраструктури для адвокатського самоврядування. Така інфраструктура має підвищити об'єктивність, керованість та підзвітність процесів при збереженні професійної автономії, адвокатської таємниці та процесуальних гарантій.

Належна цифрова архітектура для адвокатури повинна включати (1) реєстри та модулі, необхідні для кваліфікаційних процедур та професійного тестування (реєстрація, ідентифікація, фіксація результатів, ведення журналу, аудит змін); (2) цифрові інструменти для безперервної освіти та моніторингу дотримання вимог підвищення професійного рівня (реєстрація навчання, перевірка годин, акредитація провайдерів, звітність); (3) цифрове управління дисциплінарними справами (реєстрація скарг, моніторинг строків, повідомлення учасників, доступ до матеріалів, публікація узагальноної практики та рішень).

В умовах воєнного стану діджиталізація має передбачати резервні процедури, такі як офлайн-центри, паперовий або гібридний режим, а також механізми відкладеного підтвердження даних, щоб ризики, пов'язані з безпекою, зв'язком або енергопостачанням, не перетворилися на дискримінаційні бар'єри.

Окремим обов'язковим елементом має стати принцип доступності та розумної адаптації, зокрема для осіб з інвалідністю, у тому числі з порушеннями зору. Такий підхід прямо відповідає вимогам Дорожньої карти та практикам, які впроваджує Національна асоціація адвокатів України.

У зв'язку з цим важливо, щоб підходи до діджиталізації, доступності та резервних процедур, які розроблені та вже впроваджуються в українській адвокатурі, були належним чином відображені та закріплені на законодавчому рівні. Саме таке нормативне закріплення практик, сформованих НААУ в рамках самоврядування, забезпечить їхню сталість, правову визначеність та відповідність принципу верховенства права в умовах воєнного стану.

Цифрові інструменти не можуть і не повинні замінити професійну природу адвокатури. Адвокатура - це діяльність, спрямована на захист людини, яка передбачає професійну комунікацію, переконання, роботу з людською вразливістю та складними етичними дилемами. У цьому контексті діджиталізація має слугувати підвищенню якості процедур та послуг, а не зводити професію до формального «натискання клавіш» чи суто технічних показників ефективності.

Правильно розроблена цифрова трансформація адвокатури є інструментом підвищення прозорості та якості самоврядування без втрати професійної незалежності та без створення нових зовнішніх центрів впливу на професію.

Єдиний реєстр адвокатів України як базовий цифровий елемент статусу адвоката

Єдиний реєстр адвокатів України (ЄРАУ) є ключовим елементом цифрової інфраструктури адвокатури та одним з найбільш зрілих і функціонально розвинених цифрових інструментів адвокатського самоврядування в Україні. Реєстр забезпечує публічну перевірку статусу адвоката, підвищує прозорість професії та формує довіру до неї з боку судів, органів державної влади та суспільства.

За рівнем централізації, відкритості та актуальності даних ЄРАУ практично не має прямих аналогів серед європейських асоціацій адвокатів і є значним інституційним досягненням української моделі самоврядної адвокатури.

При цьому принцип повноти Реєстру має бути забезпечений не лише щодо адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність, а й щодо всіх осіб, які набули статусу адвоката, у тому числі тих, які зупинили або припинили свою професійну діяльність. Зберігання такої інформації в ЄРАУ не має карального характеру, а виконує обліково-аналітичну функцію, що відповідає логіці сучасних професійних реєстрів та міжнародній практиці.

Повна та актуальна інформація, що міститься в Єдиному реєстрі адвокатів України, формує достовірне уявлення про стан адвокатури в Україні, зокрема, про загальну кількість осіб, які мають статус адвоката, кількість адвокатів, які фактично здійснюють адвокатську діяльність станом на певну дату, їх територіальний розподіл за регіонами, а також динаміку вступу до професії та вибуття з неї.

Така інформація є критично важливою для планування доступу громадян до правничих послуг, оцінки завантаженості дисциплінарних органів, системи безоплатної правової допомоги, а також для розвитку та належного функціонування інфраструктури адвокатського самоврядування.

З точки зору реалізації Дорожньої карти, Єдиний реєстр адвокатів України в такому форматі слугує єдиним джерелом перевірених даних, що унеможливує спекуляції щодо кількості адвокатів, рівня їхньої реальної професійної діяльності чи «нестачі» адвокатів в окремих регіонах. Це дає можливість приймати рішення щодо реформи адвокатури на основі реальних, а не придуманих показників.

Водночас такий підхід створює інституційне підґрунтя для подальшої цифрової інтеграції Реєстру з кваліфікаційними процедурами, системою безперервного професійного розвитку та дисциплінарними процедурами - без формування паралельних або зовнішніх баз даних.

Разом з тим, чинне законодавство містить концептуальний недолік: статус адвоката безпосередньо не пов'язаний з обов'язковим внесенням відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України. Наразі особа набуває статусу адвоката з моменту складення присяги, а внесення відомостей до Реєстру має переважно технічний та обліковий характер.

Така модель призводить до ситуацій, коли особа формально має статус адвоката, але фактично не внесена до ЄРАУ. Це підриває цілісність Реєстру, ускладнює перевірку повноважень адвоката та створює ризики для правової визначеності як для судів та органів державної влади, так і для громадян.

Належна імплементація Дорожньої карти в частині діджиталізації потребує нормативного закріплення принципу, що адвокат набуває повноцінного професійного статусу не лише з моменту складення присяги, а й після внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України.

ЄРАУ має стати юридичною «точкою входу» в професію, яка фіксує початок здійснення адвокатської діяльності, забезпечує прозорість статусу та дозволяє державі і суспільству однозначно ідентифікувати адвокатів як носіїв особливого професійного мандату.

Таке рішення відповідає логіці цифрової трансформації адвокатури. Водночас його реалізація потребує перехідного періоду для адвокатів, відомості про яких з об'єктивних причин не були внесені до Єдиного реєстру адвокатів України. Встановлення чітко визначеного строку для приведення реєстраційних даних у відповідність є необхідним елементом правової визначеності та запобігання непропорційним або надмірно обтяжливим наслідкам.

Отже, законодавче закріплення обов'язкового подання відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України як умови повноцінного набуття професійного статусу не обмежує професійну автономію адвокатури, а, навпаки, посилює самоврядність, прозорість та якість регулювання професії.

Таким чином, ЄРАУ має стати основою цифрового самоврядування адвокатури.

Доступ до професії адвоката: тестування та кваліфікаційний іспит

Тестування для допуску до здійснення адвокатської діяльності має базуватися на дворівневій моделі, яка чітко розмежовує стандартизоване тестування базових знань та професійне оцінювання практичних навичок і етичної підготовки.

Перший рівень передбачає професійне тестування як передумову доступу до наступних етапів - уніфікований інструмент перевірки мінімально необхідного рівня загальних правових знань та базових процесуальних компетенцій. Результати такого тестування мають обмежений термін дії, що забезпечує їх актуальність та відповідність динаміці законодавства.

Другий рівень передбачає складання кваліфікаційного іспиту, метою якого є перевірка здатності кандидата діяти як адвокат у реальних професійних ситуаціях. Цей іспит охоплює аналіз правової позиції у справі, підготовку процесуальних документів, вирішення етичних дилем, а також усний компонент, що дозволяє оцінити рівень професійної зрілості та здатність до незалежного правового судження.

Запропонована структура забезпечує єдиний стандарт доступу до професії, не підмінює механізми професійного самоврядування зовнішніми інституціями, відповідає вимогам об'єктивності та прозорості, передбаченим Дорожньою картою.

Твердження, що європейський підхід нібито зводиться до повної діджиталізації або «суто процедурного» формату, не відповідає реальній картині.

У країнах ЄС переважають змішані моделі, де оцінювання балансує між правовими знаннями, практичними навичками та правилами професійної поведінки: тести/письмові завдання + практичний кейс + (часто) усна частина, а не одновимірний цифровий модуль.

Відповідно, правильною моделлю для України є модель, де стандартизований цифровий тест використовується як первинний фільтр, а ключове професійне рішення приймається через практично-орієнтований кваліфікаційний іспит. У воєнний час вимога «лише цифровий» має передбачати резервні процедури (офлайн-центри, паперовий формат як запасний варіант), щоб фактори безпеки, зв'язку та електропостачання не стали дискримінаційним бар'єром для доступу до професії.

Цифрові інструменти мають бути допоміжним середовищем, а не заміником професійної природи адвокатури: адвокатська діяльність - це не просто «процедура», а насамперед комунікація, вміння переконувати, робота з доказами, психологія клієнта, людська вразливість. Тому некоректне впровадження «тотальної діджиталізації» ризикує породити формальну компетентність без професійної зрілості та етичної відповідальності - з прямими наслідками для доступу до правосуддя.

Безперервний професійний розвиток: контроль якості як елемент незалежності та права на ефективні правничі послуги

Питання безперервного професійного розвитку адвокатів є одним з ключових елементів Дорожньої карти з питань верховенства права. Рішенням Ради адвокатів України №125 визначено, що система безперервного професійного розвитку в Україні вже має належне інституційне підґрунтя та функціонує не декларативно, а через Вищу школу адвокатури Національної асоціації адвокатів України як базовий інструмент професійного навчання.

Ця модель встановлює обов'язкову вимогу для кожного адвоката щодо проходження щонайменше 15 годин щорічної підготовки. Рішення також передбачає подальший розвиток системи безперервного професійного розвитку через Вищу школу адвокатури НААУ та інших акредитованих провайдерів, приведення змісту навчальних програм у відповідність до вимог Дорожньої карти та міжнародних стандартів.

У цьому контексті пропозиція тіншового звіту щодо організації навчання виключно на «конкурентоспроможних засадах» може вважатися прийнятною лише за умови існування чіткої системи забезпечення якості, акредитації провайдерів та ефективного контролю за змістом навчальних програм. За відсутності таких механізмів «конкурентоспроможність» фактично перетворюється на дерегуляцію без забезпечення якості, що створює ризики формалізації навчання, комерціалізації сертифікатів та втрати єдиних професійних стандартів.

Це має принципове значення для Європейського Союзу, оскільки безперервний професійний розвиток адвокатів є складовою забезпечення ефективних правничих послуг та гарантій права на захист, а не суто адміністративною процедурою.

Рішенням Ради адвокатів України №125 встановлено інституційну логіку забезпечення якості безперервного професійного розвитку, яка включає: розвиток цифрових форматів навчання (онлайн-курси, вебінари, програми дистанційного навчання) із забезпеченням доступності, зокрема для осіб з вадами зору; запровадження регулярного звітування адвокатів про виконання ними обов'язку щодо підвищення свого професійного рівня; гармонізацію змісту навчальних програм зі стандартами Європейського Союзу та Ради Європи; включення обов'язкових модулів професійного розвитку до обов'язкових модулів адвокатури.

Такий підхід поєднує вимоги якості, доступності та відповідності європейським стандартам без втручання у професійну автономію адвокатури.

Таким чином, належне виконання Дорожньої карти щодо безперервного професійного розвитку має полягати не у створенні «ринку тренінгів» як самоцілі, а у поєднанні доступності та різноманітності провайдерів із чіткими стандартами навчальних програм, системою акредитації та регулярною внутрішньою підзвітністю. Така модель забезпечує ефективний контроль якості, збереження незалежності адвокатури та належний професійний рівень правничих послуг як складової права на справедливий суд.

Професійні обов'язки адвоката, навантаження на дисциплінарну систему та необхідність превентивних механізмів

Практика адвокатського самоврядування в Україні свідчить, що значна кількість дисциплінарних проваджень пов'язана не з порушенням правил професійної етики під час здійснення захисту, а з невиконанням основних організаційних професійних обов'язків адвоката. Зокрема, це обов'язок сплачувати щорічні внески до органів адвокатського самоврядування та обов'язок постійно підвищувати свій професійний рівень.

Значна кількість таких проваджень створює непропорційне навантаження на дисциплінарні органи, відволікаючи їхні ресурси від розгляду справ, які мають безпосередній вплив на захист прав клієнтів та дотримання професійних стандартів адвокатської діяльності.

Окремою проблемою є систематичне невиконання адвокатами обов'язку підвищувати свій професійний рівень. На практиці трапляються випадки, коли адвокати не виконують обов'язок з підвищення кваліфікації кілька років поспіль. За відсутності ефективних превентивних та диференційованих механізмів реагування такі порушення автоматично тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність. При цьому їх першопричиною є не організаційна неспроможність системи, а несумлінне ставлення окремих адвокатів до виконання свого професійного обов'язку щодо підвищення професійного рівня. Проблема полягає в тому, що чинна модель не передбачає проміжних, пропорційних інструментів впливу перед застосуванням дисциплінарних санкцій.

Водночас, тривале невиконання обов'язку підвищувати професійний рівень безпосередньо впливає на якість надання правничих послуг. Конституція України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу, яка надається виключно адвокатами як спеціальними суб'єктами. Ця конституційна модель ґрунтується на презумпції належного професійного рівня адвоката. Якщо адвокат тривалий час не оновлює свої знання та практичні навички, він об'єктивно втрачає можливість надавати правничі послуги на рівні, що відповідає чинному законодавству, актуальній судовій практиці та стандартам прав людини.

Порівняльна практика самоврядних правничих професій у демократичних правових системах демонструє різну логіку реагування на порушення організаційних обов'язків. Невиконання фінансових або процесуальних зобов'язань зазвичай тягне за собою адміністративні наслідки, без квазікарального дисциплінарного провадження, включаючи тимчасове обмеження доступу до професійної діяльності до усунення порушення.

Цей підхід ґрунтується на чіткому розмежуванні: дисциплінарна відповідальність застосовується за порушення професійних стандартів і правил професійної поведінки, тоді як організаційні зобов'язання забезпечуються за допомогою автоматизованих, пропорційних і передбачуваних механізмів адміністрування статусу.

В українському контексті, враховуючи модель побудови Єдиного реєстру адвокатів України та принцип пропорційності, доцільно використовувати саме такий підхід - м'який за формою, але ефективний за результатом, який забезпечує дотримання зобов'язань без надмірного навантаження на дисциплінарну систему.

Належне виконання Дорожньої карти вимагає чіткого розмежування дисциплінарної відповідальності та доступу до послуг, що надаються адвокатурою. Якщо адвокат не сплачує щорічний внесок або не сплачує його протягом тривалого часу, він не може на рівних умовах користуватися послугами органів адвокатського самоврядування, які фінансуються за рахунок внесків інших адвокатів та забезпечують інфраструктуру професійної діяльності.

У цьому контексті виправданим є тимчасове цифрове та адміністративне обмеження доступу до певних професійних послуг як первинний, превентивний механізм реагування. Зокрема, йдеться про обмеження доступу до цифрових інструментів, що забезпечують реєстрацію та використання інструментів адвокатської діяльності, за умови належного повідомлення адвоката та можливості негайного відновлення повного доступу після виконання відповідного зобов'язання.

Такий підхід є превентивним, відповідає принципам пропорційності та ефективності, захищає клієнтів від ризику отримання неякісних правничих послуг, зберігає справедливий баланс у фінансуванні органів адвокатського самоврядування та суттєво зменшує навантаження на дисциплінарні органи, дозволяючи їм зосередити свою діяльність на суттєвих порушеннях професійних стандартів.

Як наслідок, запропонована модель органічно поєднується з цифровою трансформацією адвокатури, розвитком Єдиного реєстру адвокатів України та сучасних сервісів адвокатського самоврядування, формуючи підґрунтя для ефективного, справедливого та позбавленого конфлікту інтересів виконання Дорожньої карти. Такий підхід дозволяє досягти поставлених цілей, не підміняючи їх каральними чи надмірно бюрократизованими механізмами, та зберігає баланс між професійною автономією, підзвітністю та захистом прав клієнтів.

Дисциплінарні процедури: посилення інституційної спроможності та процесуальних гарантій шляхом внутрішньої реформи органів адвокатського самоврядування

Відповідно до Дорожньої карти з питань верховенства права, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є органами адвокатського самоврядування, відповідальними за здійснення дисциплінарних процедур щодо адвокатів з дотриманням стандартів незалежності, справедливого судового розгляду та професійної автономії. У цьому контексті будь-які зміни у сфері дисциплінарної відповідальності слід розглядати як елемент внутрішнього інституційного вдосконалення органів адвокатського самоврядування, а не як зовнішній перегляд чи підміну їхніх повноважень.

Вивчення практики показує, що значний обсяг дисциплінарних скарг створює суттєве навантаження на дисциплінарні палати КДКА та ВКДКА, підвищуючи ризики затягування розгляду справ, фрагментації дисциплінарної практики та процесуальних помилок. За таких умов ключовим завданням виконання Дорожньої карти має стати не «перезапуск» дисциплінарної системи чи передача її функцій зовнішнім суб'єктам, а послідовне посилення інституційної спроможності та підвищення якості дисциплінарних процедур в рамках адвокатського самоврядування на основі принципів належної правової процедури, пропорційності та передбачуваності.

Практично значущим інструментом такої реформи є внутрішня структурна модернізація дисциплінарних органів шляхом створення палат або колегій у складі дисциплінарних палат КДКА та/або ВКДКА. Така модель дозволяє більш рівномірно розподілити навантаження між колегами, запровадити функціональну спеціалізацію за категоріями дисциплінарних справ, скоротити строки розгляду, підвищити якість та передбачуваність рішень, не змінюючи при цьому природу дисциплінарних органів як самоврядних інститутів адвокатури.

З метою підвищення ефективності та передбачуваності дисциплінарних процедур доцільно передбачити комплекс внутрішніх заходів, зокрема:

- 1.** процедурні фільтри для явно необґрунтованих або повторних скарг без нових обставин; уніфіковані процедурні стандарти та шаблони рішень;
- 2.** системну аналітичну підтримку для узагальнення дисциплінарної практики;
- 3.** цифрові інструменти управління дисциплінарними справами (реєстрація, дотримання строків, повідомлення учасників, доступ до матеріалів), які виконують інфраструктурну функцію та підвищують ефективність процедур, не замінюючи процесуальних гарантій.

Таким чином, посилення інституційної спроможності дисциплінарних органів шляхом внутрішньої структурної реформи повністю відповідає логіці Дорожньої карти, зберігає незалежність адвокатського самоврядування та створює умови для справедливого, ефективного і передбачуваного дисциплінарного провадження без зовнішнього втручання у професійну незалежність адвокатури.

Пропорційність дисциплінарних стягнень: доцільність запровадження штрафів

Ефективна дисциплінарна система має передбачати градацію стягнень, яка дозволяє реагувати на порушення пропорційно до їх тяжкості та наслідків. Відсутність «проміжних» заходів відповідальності створює структурний дисбаланс: або застосовуються занадто м'які заходи, які не мають превентивного ефекту, або використовуються надмірно суворі стягнення (тимчасове зупинення або позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю), які можуть бути непропорційними і стимулювати конфлікти та збільшення кількості оскаржень.

У цьому контексті запровадження штрафу як одного з видів дисциплінарних стягнень є доречним інструментом підвищення пропорційності та передбачуваності дисциплінарної практики. Таке стягнення може застосовуватися у випадках, коли порушення вимагає відчутної реакції з боку органу адвокатського самоврядування, але не досягає рівня, який виправдовує обмеження права на заняття адвокатською діяльністю. Це дозволяє посилити загальну превентивну та дисциплінарну відповідальність, не переходячи до «карального максималізму» та не втручаючись у професійну автономію адвокатури.

Щоб запобігти перетворенню штрафів на інструмент фінансового тиску, дисциплінарне законодавство має передбачати належні процедурні та інституційні гарантії, зокрема: чітко визначені підстави та критерії застосування; встановлену верхню межу та діапазон штрафів; обов'язок належним чином мотивувати рішення; можливість відстрочки або пом'якшення стягнення за виняткових обставин; прозоре правило цільового використання коштів, спрямованих виключно на забезпечення якості професії та функціонування дисциплінарної інфраструктури, з метою усунення конфлікту інтересів за принципом «орган, що застосовує санкції, має фінансову зацікавленість у результатах проваджень».

Перегляд дисциплінарних рішень: межі судового контролю та внутрішня «касація» в системі адвокатського самоврядування

Чинна модель перегляду дисциплінарних рішень потребує чіткого розподілу повноважень між органами адвокатського самоврядування та судами. Судовий контроль має залишатися інструментом контролю за дотриманням процедури, тоді як встановлення фактичних обставин, оцінка доказів та вирішення питань професійної відповідальності є виключною компетенцією дисциплінарних органів адвокатури.

Належне виконання Дорожньої карти має передбачати чітку інституційну логіку перегляду дисциплінарних рішень: рішення дисциплінарних палат кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури мають оскаржуватися виключно до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури як вищого органу дисциплінарного самоврядування. У судовому порядку можуть бути оскаржені лише рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Така модель забезпечує розгляд дисциплінарних справ по суті в рамках системи адвокатського самоврядування, гарантує єдність дисциплінарної практики і водночас зберігає судовий контроль як кінцевий механізм перевірки дотримання процесуальних гарантій та принципів справедливого судового розгляду.

У рамках виконання Дорожньої карти окремого законодавчого врегулювання потребує механізм перегляду дисциплінарних рішень за новими або нововиявленими обставинами в межах самої системи адвокатського самоврядування. Такий механізм має бути спрямований на виправлення очевидних помилок або врахування істотних обставин, які не могли бути об'єктивно відомі на момент прийняття рішення, не підриваючи при цьому принцип правової визначеності та не переносючи центр дисциплінарного контролю до судової влади.

Запровадження процедури внутрішнього перегляду в таких випадках відповідає логіці саморегулювання адвокатури, посилює інституційну спроможність дисциплінарної системи та зберігає баланс між ефективним захистом прав адвокатів та стабільністю дисциплінарної практики.

Розширення адміністративних повноважень органів адвокатського самоврядування як елемент інституційної спроможності

Аналіз змін, передбачених Дорожньою картою щодо реформи адвокатури, свідчить про об'єктивну необхідність посилення управлінської ролі керівних органів адвокатського самоврядування з огляду на зростання функціонального навантаження, діджиталізацію процесів та підвищення вимог до ефективності, підзвітності та оперативності ухвалення рішень.

У цьому контексті необхідною умовою належного виконання Дорожньої карти є розширення повноважень органів адвокатського самоврядування, які мають розглядатися як інструмент оперативного управління та представництва, а не як концентрація влади. Зокрема, це означає можливість приймати швидкі рішення в кризових ситуаціях, координувати дії між органами різних рівнів, забезпечувати єдиний підхід до виконання рішень органів адвокатського самоврядування, ефективно взаємодіяти з органами державної влади та іншими інституційними партнерами.

В умовах війни та виконання євроінтеграційних зобов'язань така управлінська ефективність є не привілеєм, а інституційною необхідністю.

Чинна модель адвокатського самоврядування виконує значно ширше коло завдань, ніж на момент ухвалення базового закону, включаючи адміністрування ЄРАУ, розвиток цифрових сервісів, забезпечення доступу до професії, систему професійного розвитку та дисциплінарних процедур, реагування на порушення гарантій адвокатської діяльності в умовах війни, імплементацію стандартів ЄС та Ради Європи. За таких умов обмеженість або фрагментарність управлінських повноважень створює ризик управлінської неефективності та підриває інституційну спроможність самоврядування.

Розширення управлінських функцій професійного самоврядування неминуче підвищує значення інституційної пам'яті та управлінської спадщини. Ці елементи забезпечуються не абстрактними структурами, а конкретними посадовими особами, які акумулюють досвід, знання процедур, інституційних практик та неформальних механізмів взаємодії, необхідних для ефективного функціонування організації.

У такій моделі обмеження терміну повноважень слугує інструментом періодичного демократичного підтвердження мандата, що саме по собі не виключає переобрання. Кількість термінів не розглядається як автономний критерій ризику за умови дотримання конкурентної виборчої процедури, реальної підзвітності та здатності професійної спільноти змінювати керівництво шляхом вільного волевиявлення.

Масова або одночасна заміна осіб, які виконують ключові управлінські функції, вважається фактором інституційної вразливості, оскільки може призвести до втрати накопиченого управлінського потенціалу, порушення стратегічної спадкоємності та деградації операційної спроможності самоврядної організації.

Водночас розширення управлінських повноважень має супроводжуватися збереженням і посиленням системи стримувань і противаг, включаючи колегіальність у прийнятті ключових рішень, внутрішній фінансовий контроль, підзвітність представницьким органам адвокатури, прозорість процедур, цифрову фіксацію управлінських дій. У такій архітектурі розширення повноважень не підриває демократичну природу самоврядування, а навпаки, забезпечує його функціональність і стійкість.

Таким чином, розширення управлінських повноважень є не опцією, а об'єктивною інституційною необхідністю для належного функціонування адвокатського самоврядування в Україні. Це прямо впливає з Дорожньої карти з питань верховенства права, відповідає європейським стандартам самоврядних професій та є єдиною реалістичною відповіддю на зростаюче функціональне навантаження, умови війни та зобов'язання України як держави-кандидата на вступ до ЄС.

Часові обмеження та інституційна спроможність: пошук збалансованої моделі самоврядування

У Дорожній карті з питань верховенства права та тіньовому звіті використовується категорія «реформи органів самоврядування», але для коректного аналізу слід виходити з того, що ключова інституційна реформа адвокатури та адвокатського самоврядування в Україні вже була реалізована у 2012 році з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Саме тоді було запроваджено модель єдиної професійної асоціації та систему органів адвокатського самоврядування, розроблену з урахуванням експертних висновків Ради Європи та Венеціанської комісії (зокрема, спільного висновку CDL-AD(2011)039).

На відміну від класичних професійних об'єднань добровільного типу, Національна асоціація адвокатів України та Рада адвокатів України виконують функції обов'язкового професійного регулятора, рішення якого є обов'язковими для всієї адвокатської спільноти адвокатів. У цьому сенсі їхній інституційний дизайн та управлінська стабільність є важливими не лише для внутрішнього функціонування професії, але й для якості регуляторного середовища в цілому.

Саме тому питання формування складу, безперервності роботи та передачі управлінських функцій у цих органах безпосередньо впливають на передбачуваність дисциплінарної та етичної практики, сталість цифрових послуг та реєстрів, а також на здатність регулятора забезпечити виконання довгострокових зобов'язань, зокрема тих, що впливають з Дорожньої карти та процесу європейської інтеграції.

У такій регуляторній моделі надмірно жорсткі законодавчі обмеження щодо переобрання керівників не стільки підвищують рівень доброчесності, а навпаки, створюють ризик фрагментації управління та зниження інституційної спроможності. Чинне обмеження щодо двох послідовних строків повноважень уже забезпечує базовий баланс між оновленням і стабільністю; подальше посилення ротачії може порушити цей баланс.

З точки зору регуляторного аналізу, ключовим ризиком є не можливість переобрання як така, а втрата накопиченого управлінського та технічного досвіду у сферах з довгостроковою перспективою - міжнародне співробітництво, цифрова інфраструктура, управління реєстрами, кібербезпека та адміністрування професійного доступу. У кризових умовах воєнного часу та масштабних інституційних трансформацій такі втрати є системними, а не суто внутрішніми.

Європейська практика в цьому питанні не є однорідною і не підтверджує існування єдиного «обов'язкового стандарту» щодо жорстких обмежень на переобрання. У деяких юрисдикціях (наприклад, в Італії) третій термін поспіль заборонений для певних адвокатських асоціацій, але в багатьох системах (наприклад, у Німеччині та Австрії) акцент робиться насамперед на виборчій конкуренції, прозорості, підзвітності та внутрішніх гарантіях, а не на механічному усуненні досвідчених лідерів незалежно від волі професійної спільноти.

З огляду на це, правильна логіка подальшого розвитку адвокатського самоврядування в Україні має базуватися на двох основних принципах:

(1) волевиявлення адвокатури як єдиного легітимного джерела формування органів адвокатського самоврядування шляхом проведення конференцій та з'їздів;

(2) збереження інституційної пам'яті регулятора як умови якості, передбачуваності та стабільності регуляторних рішень.

Відповідно, замість посилення чи механічного застосування обмеження «два послідовні строки» доцільно розглянути модель, за якої питання продовження мандату вирішується виключно адвокатською спільнотою шляхом виборів, а ризики концентрації влади нейтралізуються іншими, більш ефективними інструментами: прозорою звітністю, реальними процедурами відкликання, врегулюванням конфлікту інтересів, колегіальним прийняттям рішень, чітким розподілом повноважень та стандартами обґрунтування регуляторних актів.

Фінансування органів регіонального самоврядування: джерела, обмеження та інституційна спроможність

Фінансова спроможність професійного самоврядування є базовою передумовою для реалізації будь-яких інституційних реформ, передбачених Дорожньою картою. На сьогодні адвокатське самоврядування в Україні функціонує виключно за рахунок щорічних обов'язкових внесків адвокатів на забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування. Альтернативних чи стабілізаційних джерел фінансування законодавством не передбачено, а бюджетні кошти на фінансування адвокатури не спрямовуються.

Розмір таких внесків встановлений законом і залишається фіксованим протягом декількох років, незважаючи на значні зміни макроекономічних та соціальних умов. За цей період значно зросли операційні витрати, пов'язані із забезпеченням адміністративної діяльності, дисциплінарної інфраструктури, підтримкою та розвитком цифрових сервісів і реєстрів, системами професійного доступу та заходами щодо забезпечення інституційної доступності, а також витратами, обумовленими воєнним часом.

Як наслідок, реальна купівельна спроможність внесків суттєво знизилася, створивши структурний розрив між фінансовими ресурсами та обсягом регуляторних функцій. За відсутності коригування фінансової моделі це об'єктивно обмежує можливості адвокатури ефективно виконувати нові та розширені завдання, передбачені Дорожньою картою, особливо в середньо- та довгостроковій перспективі.

За своєю правовою природою внески до органів адвокатського самоврядування є коштами професійної спільноти, а не державними коштами. Відповідно, держава не має підстав і не повинна прямо регулювати чи обмежувати їх розмір. Встановлення жорсткої «фіксованої межі» розміру внесків на законодавчому рівні фактично означає втручання у внутрішню автономію самоврядної професійної організації та створює структурну залежність інституційної спроможності адвокатури від рішень законодавчого органу.

У європейській практиці незалежних правничих професій саме органи самоврядування визначають обсяг і структуру фінансування своєї діяльності, виходячи з реальних потреб і завдань, за умови внутрішньої підзвітності перед членами професії. У цьому контексті законодавче обмеження максимального розміру внесків не є ні необхідним, ні доцільним, оскільки не надає додаткових гарантій прозорості, але водночас знижує інституційну спроможність органів адвокатського самоврядування.

Перегляд законодавчого обмеження розміру щорічних внесків з одночасним посиленням механізмів внутрішньої фінансової підзвітності на рівні всієї системи адвокатського самоврядування дозволить досягти збалансованого поєднання фінансової автономії професійного регулятора та його підзвітності правничій спільноті. Такий підхід відповідає логіці Дорожньої карти, принципам самоврядування та загальноприйнятим стандартам регулювання незалежних правничих професій.

Цифрова інфраструктура та цільове фінансування послуг: розподіл витрат за принципом використання

Виконання Дорожньої карти в частині доступу до професії, дисциплінарних процедур, підвищення прозорості та діджиталізації неминуче вимагає створення та підтримки розвиненої цифрової інфраструктури адвокатського самоврядування.

Це, зокрема, цифрові сервіси та реєстри для кваліфікаційних процедур, професійного тестування, обліку результатів іспитів, електронного документообігу в дисциплінарних провадженнях, публічного обліку рішень та узагальнення практики, а також захищені реєстри для забезпечення прозорості та процесуальних гарантій.

Створення та підтримка таких систем передбачає значні поточні витрати: розробка програмного забезпечення, кібербезпека, захист персональних даних, технічна підтримка, оновлення сервісів та інтеграція. Очевидно, що ці витрати не можуть і не повинні повністю покриватися щорічними внесками адвокатів, які за своєю природою призначені для забезпечення базового функціонування органів самоврядування.

З огляду на це, доцільним є запровадження цільових платежів за принципом користування послугою, коли фінансовий тягар несуть не лише адвокати, а й особи, які безпосередньо користуються відповідними процедурами та цифровою інфраструктурою. Це стосується, зокрема, осіб, які подають заяву про допуск до складення кваліфікаційного іспиту або професійного тестування, осіб, які перескладають іспит, а також заявників, які ініціюють дисциплінарне провадження та користуються відповідними електронними сервісами.

Такий підхід відповідає принципам справедливого розподілу витрат, оскільки дозволяє уникнути ситуації, коли всі витрати на діджиталізацію несуть виключно адвокати, незалежно від того, чи використовують вони конкретні процедури. При цьому цільові платежі не є «штрафами» чи обмеженнями доступу до правосуддя, а є адміністративною платою за послуги, розмір якої має бути пропорційним фактичним витратам на їх надання.

Запровадження такої моделі фінансування також підвищує прозорість та якість процедур, оскільки дозволяє чітко відокремити основні функції самоврядування від процесів надання послуг, забезпечити стабільне фінансування цифрової інфраструктури та уникнути прихованого перехресного субсидіювання. Зрештою, це створює фінансово стійку модель реалізації Дорожньої карти, в якій розвиток цифрових послуг не підриває інституційну спроможність регіональних органів самоврядування та не лягає непропорційним тягарем на професійну спільноту.

Внутрішній незалежний аудит як гарантія самоврядності та фінансової доброчесності

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Рішення №125 Ради адвокатів України виходять з того, що українська адвокатура є незалежною, самоврядною професійною інституцією, а не органом державної влади. Відповідно, фінансова діяльність органів адвокатського самоврядування підлягає внутрішньому незалежному контролю, а не зовнішньому державному фінансовому нагляду. Такий підхід відповідає європейській традиції регулювання незалежних правничих професій та узгоджується з вимогами Дорожньої карти щодо прозорості та підзвітності.

Модель внутрішнього незалежного аудиту в українській системі адвокатського самоврядування базується на багаторівневій системі ревізійних органів, що включає регіональні ревізійні комісії адвокатури та Вищу ревізійну комісію адвокатури. Ці органи формуються безпосередньо адвокатською спільнотою, інституційно відокремлені від органів управління та мають чітко визначені повноваження фінансового контролю.

У функціональному плані ця модель забезпечує незалежний нагляд за фінансовою діяльністю органів адвокатського самоврядування, включаючи перевірку дотримання бюджетної дисципліни, цільового використання коштів та відповідності фінансових рішень встановленим внутрішнім правилам.

Поєднання виборності, інституційної відокремленості та визначеного мандату дозволяє розглядати цю систему як внутрішній механізм незалежного аудиту, сумісний з принципами професійної автономії та ефективного саморегулювання.

Фінансові ресурси органів адвокатського самоврядування не мають бюджетного характеру, не формуються за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів і не перебувають у розпорядженні державних органів. Це кошти професійної спільноти, що акумулюються за рахунок обов'язкових щорічних внесків адвокатів та інших дозволених джерел і використовуються виключно для виконання регуляторних та інституційних функцій адвокатури, у тому числі на утримання цифрової інфраструктури та реєстрів, дисциплінарні процедури, забезпечення професійного доступу, розвиток професії та захист гарантій адвокатської діяльності.

За таких умов ключовим елементом фінансової доброчесності є не зовнішній державний контроль, а ефективність механізмів внутрішнього аудиту та підзвітності, які відповідають природі самоврядної професійної організації.

У цьому контексті механічне перенесення режимів управління публічними фінансами, характерних для бюджетних установ (публічні закупівлі, тендерні процедури, казначейський контроль), на фінанси органів адвокатського самоврядування є концептуально хибним і несумісним з принципом незалежності адвокатури.

Такі інструменти покликані контролювати використання державних коштів і не враховують природу самоврядних професійних організацій, які діють на засадах внутрішньої підзвітності перед своїми членами.

Коректне виконання Дорожньої карти щодо фінансової прозорості адвокатури України має бути спрямоване не на зовнішнє адміністрування, а на підвищення якості внутрішнього аудиту. Це передбачає, серед іншого, уніфікацію стандартів фінансової звітності, регулярність та публічність консолідованої фінансової звітності, чітке розмежування управлінських та контрольних функцій, запровадження правил запобігання конфлікту інтересів, а також цифрову фіксацію ключових фінансових рішень у системах внутрішнього обліку.

В умовах євроінтеграції модель професійного самоврядування, заснована на принципі саморегулювання з внутрішнім незалежним аудитом, є функціонально сумісною з підходами Європейського Союзу та Ради Європи до регулювання незалежних правничих професій. Ця модель забезпечує необхідний рівень прозорості та підзвітності, зберігаючи при цьому інституційну автономію професії та мінімізуючи ризики непрямих механізмів державного чи донорського впливу на органи адвокатського самоврядування.

Незалежність адвокатури та межі антикорупційного регулювання

Українська адвокатура є незалежним інститутом, в рамках якого адвокати здійснюють вільну та незалежну професійну діяльність відповідно до Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». За своєю правовою природою органи адвокатського самоврядування функціонують як інститути професійного саморегулювання, що ґрунтуються на свободі об'єднання та принципі професійної автономії.

Рада адвокатів України не належить до системи органів державної влади чи місцевого самоврядування і не здійснює публічної влади в конституційному розумінні. Її регуляторна роль обмежується виключно внутрішнім простором професійного самоврядування та спрямована на встановлення та забезпечення дотримання професійних стандартів адвокатської діяльності.

Обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування для адвокатів впливає з їхнього членства в професійній спільноті і не перетворює ці органи на органи державної влади чи «квазідержавні» утворення. Така модель внутрішнього професійного регулювання відповідає європейським стандартам організації незалежних правничих професій та узгоджується з підходами Ради Європи та Європейського Союзу.

У цьому контексті застосування антикорупційних режимів, розроблених для органів державної влади, до системи адвокатського самоврядування не має належного конституційного чи законодавчого підґрунтя. Антикорупційне законодавство за своєю природою спрямоване на регулювання діяльності осіб, які наділені публічними повноваженнями, розпоряджаються публічними ресурсами або приймають управлінські рішення від імені держави чи органів місцевого самоврядування.

Адвокати та органи адвокатського самоврядування перебувають у принципово іншій правовій площині. Адвокатура виконує функцію захисту особи від держави і діє в рамках незалежної професійної діяльності, а не як орган державної влади. Регуляторні повноваження органів адвокатури обмежуються внутрішнім простором професії і не перетворюють їх на суб'єктів державного управління.

Інституційне включення органів адвокатського самоврядування до системи державного антикорупційного адміністрування означатиме зміну правової природи професії, створення зовнішніх механізмів впливу на незалежний інститут та потенційне втручання в гарантії адвокатської діяльності. Такий підхід не впливає ні з Конституції України, ні з чинного законодавства, ні з міжнародних стандартів щодо ролі адвокатури та незалежних правничих професій.

Показовим прикладом ризику підміни антикорупційного регулювання адміністративним контролем над незалежною адвокатурою став підхід Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) до підготовки Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки в частині, що стосується адвокатури. 30 грудня 2025 року НАЗК провело громадське обговорення відповідного розділу проекту Стратегії, після чого 31 грудня 2025 року Рада адвокатів України ухвалила відкриту заяву (додаток до рішення №158), в якій запропоновані підходи були охарактеризовані як такі, що створюють ризик втручання органів виконавчої влади у функціонування незалежної адвокатури.

Під час цієї дискусії ключовим аргументом НАЗК було посилання на нібито «обов'язок держави втручатися» в діяльність адвокатури з огляду на положення Дорожньої карти з питань верховенства права. Таке трактування є юридично необґрунтованим. Дорожня карта має програмний та рамковий характер і не створює нових повноважень для органів виконавчої влади щодо втручання в діяльність самоврядних конституційних інститутів.

Навпаки, логіка Дорожньої карти полягає у збереженні та посиленні інституційної незалежності адвокатури, розвитку механізмів самоврядування та систем внутрішньої підзвітності.

Жодні стратегічні чи програмні документи не можуть підмінити конституційні гарантії незалежності адвокатури або розширювати компетенцію органів виконавчої влади поза межами, прямо встановленими законом.

Використання антикорупційної стратегії як інструменту для ініціювання змін у питаннях доступу до професії, організації органів адвокатського самоврядування, дисциплінарних процедур чи фінансових механізмів їх діяльності виходить за межі предмета антикорупційної політики та свідчить про інституційне розширення регуляторного мандата за межі, встановлені законом. Фактично такий підхід перетворює антикорупційне регулювання на форму адміністративного контролю за незалежним професійним самоврядуванням.

З точки зору конституційного та міжнародного права це створює ризик несумісності з правовим статусом адвокатури як незалежного інституту та міжнародними стандартами захисту незалежних юридичних професій. Будь-яке звуження сфери адвокатського самоврядування має прямі наслідки для реалізації права на ефективну та незалежну професійну правничу допомогу, що є одним з ключових елементів верховенства права.

Формат відповідної дискусії також потребує окремої уваги. За інформацією Національної асоціації адвокатів України, участь у заході, присвяченому адвокатурі, не була організована на засадах репрезентативного залучення професійної спільноти. Зокрема, позицію адвокатури України, яка об'єднує понад 70 000 адвокатів, фактично представляли особи без мандату від органів адвокатського самоврядування чи професійної спільноти в цілому.

Такий підхід не відповідає принципам належного врядування та інституційного діалогу, які передбачають, що обговорення питань, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням самоврядної професії, має відбуватися із залученням її легітимних представницьких органів. За відсутності такого підходу навіть формально відкриті консультаційні процеси не можуть розглядатися як адекватний механізм врахування позиції професійної спільноти.

Окремої уваги заслуговує формат проведення дискусії щодо адвокатури. За інформацією, наданою Національною асоціацією адвокатів України, залучення учасників не забезпечило належного інституційного представництва адвокатури України як самоврядної професійної спільноти, що налічує понад 70 000 адвокатів.

Ситуація, за якої позицію всієї професії фактично представляють окремі особи без мандата від органів адвокатського самоврядування чи професійної спільноти в цілому, створює ризик підміни інституційного діалогу індивідуальними чи несанкціонованими поглядами. У міжнародній практиці регулювання незалежних правничих професій такий підхід розглядається як несумісний з принципами належного врядування та добросовісних консультацій із зацікавленими сторонами.

Слід зазначити, що за відсутності формалізованого мандату та чітко визначеного представницького статусу учасників, будь-які результати таких «обговорень» не можуть вважатися такими, що відображають позицію професійної спільноти, і не повинні мати нормативних чи правових наслідків.

У цьому контексті звертаємо увагу на позицію НААУ щодо відсутності правових наслідків події та вимогу виключити розділ про адвокатуру з проєкту Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки як такий, що був підготовлений поза межами мандату антикорупційного органу та без належних консультацій з єдиним визначеним законом органом, який представляє адвокатуру України.

Загалом цей випадок ілюструє принципову межу між антикорупційною політикою та регулюванням діяльності незалежної адвокатури. Антикорупційні інструменти мають бути спрямовані на діяльність органів державної влади та управління публічними ресурсами і не повинні перетворюватися на механізми адміністративного контролю над адвокатурою, оскільки це створює ризики для незалежності захисту, права на справедливий суд та довіри суспільства до правосуддя.

Належна імплементація Дорожньої карти вимагає чіткого функціонального розмежування між різними регуляторними режимами. Антикорупційна політика держави має бути зосереджена на діяльності органів державної влади та управлінні публічними ресурсами, тоді як питання професійної поведінки, дисциплінарної відповідальності та фінансової підзвітності адвокатури мають залишатися в межах самоврядних механізмів професії.

Такий підхід дозволяє забезпечити необхідний баланс між прозорістю та інституційною незалежністю і відповідає європейському та трансатлантичному розумінню адвокатури як невід'ємного елементу системи правосуддя, а не як об'єкта адміністративного чи антикорупційного контролю з боку держави.

РОЗДІЛ 8

Інформаційні кампанії та інституційна мімікрія як фактори підриву довіри до самоврядної адвокатури

У публічному просторі помітно активізувалися комунікаційні кампанії, спрямовані на формування уявлення про нібито «кризу легітимності» органів адвокатського самоврядування в Україні. За своєю природою ці процеси виходять за рамки звичайної професійної дискусії чи обґрунтованої критики окремих управлінських рішень і мають ознаки кампанійного підходу, коли складні інституційні питання зводяться до спрощених і повторюваних меседжів.

Характерними рисами таких кампаній є, по-перше, використання риторики повторів - систематичне відтворення звинувачень в «узурпації», «монополії», «закритості» чи «нелегітимності» без належної доказової бази, правового аналізу чи порівняння з європейськими моделями адвокатських об'єднань. У міжнародній практиці така риторика розглядається не як форма інституційної критики, а як інструмент для створення хибного сприйняття легітимності.

По-друге, відбувається підміна правової оцінки емоційним фреймінгом, коли процесуальні рішення, технічні регуляторні кроки чи дисциплінарні процеси подаються в термінах «політичних репресій», «чисток» чи «змов». Такий підхід знижує якість публічних дебатів, витісняє аналіз фактів і стандартів та унеможливорює змістовне обговорення інституційних питань.

Інше занепокоєння викликає використання воєнного контексту як аргументу у внутрішніх професійних дискусіях. Інтерпретація об'єктивних обмежень, пов'язаних зі станом війни (безпека, мобільність, кібер-ризик, організаційна спроможність), як свідчення «небажання реформ» або «прагнення зберегти владні повноваження» ігнорує принцип пропорційності, який є базовим стандартом Європейського Союзу та Ради Європи у кризових ситуаціях.

Нарешті, навколо лексики європейської інтеграції та реформ поширюється псевдоекспертна риторика, яка використовується без належної предметної компетенції щодо організації адвокатського самоврядування та міжнародних професійних стандартів. У таких випадках мова реформ слугує радше інструментом легітимізації заздалегідь визначених тез, ніж засобом професійного аналізу.

У сукупності ці явища створюють ризик інституційної мімікрії, коли під виглядом критики реформи підривається довіра до самоврядної адвокатури як незалежного елементу системи правосуддя. У довгостроковій перспективі це може мати негативні наслідки не лише для професійної автономії адвокатури, але й для стабільності системи безоплатної правничої допомоги та довіри до правосуддя в цілому.

Окремої уваги потребує явище «маскування походження» наративів (наратив або інтерпретація того чи іншого твердження в матеріалах громадських організацій):

- (1) публікація в ЗМІ з посиланням на попередні джерела;
- (2) використання публікацій у ЗМІ як доказ «суспільного резонансу»;
- (3) подальше включення такого резонансу у відмивання донорських, аналітичних чи експертних звітів), що все частіше спостерігається в дискусіях навколо статусу та діяльності самоврядних інституцій.

Це процес, в якому первинне твердження або звинувачення, що виникає в соціальних мережах або в коментарях окремих активістів, з часом проходить кілька послідовних рівнів вторинної легітимізації.

Типова траєкторія такого процесу також включає:

(1) емоційно забарвлену публікацію або звинувачення без належної доказової бази;

(2) подальше згадування документів як нібито свідчення системної проблеми.

У результаті формується самопідсилюючий інформаційний цикл, в рамках якого інтенсивність і повторюваність нарративу поступово замінюють його фактологічну і доказову цінність. Це класичний приклад підміни емпіричного аналізу репутаційним шумом.

Водночас існування таких інформаційних кампаній не скасовує необхідності інституційного вдосконалення, підвищення прозорості певних процедур чи модернізації комунікаційних підходів. Однак якісно іншу проблему становлять інформаційні атаки, побудовані за логікою політичних чи виборчих кампаній.

Зокрема, такі кампанії:

- підривають довіру до інституції, яка відіграє конституційно важливу роль у забезпеченні права на захист;

- переводять дискусію з площини процедурної якості та ефективності регулювання в площину делегітимізації інституції як такої;
- підвищують ризик прийняття помилкових управлінських чи політичних рішень зовнішніми стейкхолдерами у випадках, коли медіаінтенсивність помилково сприймається як емпіричне свідчення системної кризи.

Такі репутаційні каскади становлять довгостроковий ризик для інституцій, які є ключовими елементами системи правосуддя, оскільки можуть впливати на регуляторні рішення, пріоритети донорів та суспільне сприйняття без належного фактологічного підґрунтя.

Висновки, представлені в цьому звіті, в тому числі наявні соціологічні дані, не підтверджують існування широкого або системного запиту в професійній спільноті на ліквідацію адвокатського самоврядування або радикальну інституційну реструктуризацію адвокатури.

Навпаки, аналіз емпіричних даних показує, що критичні оцінки з боку адвокатів здебільшого мають поміркований та предметний характер і стосуються окремих процедурних або управлінських аспектів. Такі зауваження не ставлять під сумнів базову легітимність Національної асоціації адвокатів України як самоврядної інституції та не свідчать про кризу довіри до моделі професійного самоврядування в цілому.

Медійний «резонанс»: інформаційна бульбашка, таблоїдизація та цифрові канали поширення

Кампанійний характер інформаційних атак значною мірою посилюється структурними особливостями сучасного медіасередовища. Алгоритмічні моделі поширення контенту в поєднанні з конкуренцією за увагу створюють стимули для спрощення, сенсаційності та емоційного фреймінгу, знижуючи при цьому роль перевірки фактів та контекстуалізації.

У цьому медіасередовищі виявлено низку повторюваних патернів, які сприяють ефекту інформаційної бульбашки та штучному посиленню певних наративів.

По-перше, йдеться про синхронізовані публікації в ЗМІ або «витоки», коли матеріали зі схожою структурою, формулюваннями та ключовими меседжами з'являються в різних виданнях майже одночасно. Така синхронізація створює враження широкого суспільного консенсусу щодо існування інституційної кризи, навіть за відсутності незалежного підтвердження.

По-друге, слід звернути увагу на використання анонімних або псевдоанонімних цифрових каналів як джерел нібито «інсайдерської інформації».

Такий контент часто ретранслюється в традиційні ЗМІ як напівфактичний матеріал, незважаючи на відсутність первинної перевірки або чітко ідентифікованого джерела.

По-третє, поширеною є техніка асоціативного звинувачення, коли замість інституційного чи правового аналізу використовуються натяки, припущення та асоціативні зв'язки. Хоча такі методи не мають доказової сили з юридичної чи методологічної точки зору, вони мають значний психологічний вплив на сприйняття аудиторією інформації.

Нарешті, існує системний брак коригувальних механізмів: початкові заяви рідко супроводжуються роз'ясненнями, спростуваннями або оновленнями, навіть якщо факти змінюються або початкова публікація була неповною. У цифровому середовищі перша версія наративу, як правило, має найбільший вплив, незалежно від будь-яких подальших роз'яснень.

У сукупності ці фактори формують медійний «резонанс», в якому повторюваність і популярність повідомлень замінюють їхню аналітичну якість. Цей ефект становить особливий ризик для інституцій, які відіграють ключову роль у системі правосуддя, оскільки може впливати на громадську думку та регуляторні рішення без належного фактичного підґрунтя.

Сформований медійний «резонанс» створює окремий ризик для зовнішніх партнерів та міжнародних стейкхолдерів. У такому інформаційному середовищі кількісні показники видимості - кількість публікацій, емоційна насиченість заголовків, повторюваність ключових меседжів - можуть бути помилково сприйняті як емпіричні свідчення системної проблеми, навіть за відсутності належної доказової бази.

Цей ризик є особливо чутливим у контексті європейської інтеграції. Спрощені або кампанійні медійні наративи можуть впливати на рамки обговорення реформ, зміщуючи фокус з інституційного зміцнення та розвитку механізмів самоврядування на рішення, які насправді призводять до інституційного послаблення. Така підміна аналітичного підходу медіа-інтенсивністю може мати довгострокові негативні наслідки для якості реформ та стійкості інституцій.

Інституційна мімікрія та хибна еквівалентність: ризики підміни мандатів в екосистемі громадянського суспільства

Окремо слід звернути увагу на інституційну мімікрію як окремий чинник інформаційного та репутаційного тиску на самоврядні професійні інституції.

Йдеться про ситуації, коли певні громадські організації або мережі активістів публічно позиціонують себе як «представники адвокатури» або «альтернативна адвокатура», використовуючи назви, візуальну ідентифікацію та стиль комунікації, які можуть створити у зовнішньої аудиторії враження про наявність у них паралельного або конкуруючого професійного мандату.

Така практика створює низку системних ризиків для правильного розуміння ролей у системі правосуддя.

По-перше, існує ризик розмивання правового статусу та повноважень. Національна асоціація адвокатів України є інституцією, створеною у встановленому законом порядку та наділеною чітко визначеними повноваженнями професійного самоврядування. Громадські організації, навіть якщо вони об'єднують частину адвокатів або здійснюють правозахисну діяльність, не мають мандату на професійне регулювання. Коли ці різні ролі змішуються в публічній комунікації, відбувається підміна понять між легітимною участю громадянського суспільства та інституційним професійним самоврядуванням.

По-друге, існують ризики конфлікту інтересів у донорських та оціночних процесах. Критична ситуація виникає, коли організація, зацікавлена у зміні моделі самоврядування чи перерозподілі повноважень, одночасно бере участь у підготовці матеріалів для оцінки чи моніторингу цієї ж інституції (зокрема, у форматі альтернативного чи «тіньового» звітування). За таких умов оцінка ризикує втратити нейтральний аналітичний характер і перетворитися на інструмент просування заздалегідь визначеної моделі.

По-третє, формується хибна еквівалентність. Інституційна мімікрія створює у зовнішньої аудиторії враження, що існують дві «рівноцінні» інституції - одна з юридично визначеним мандатом і відповідальністю, а інша - без такого мандату, але з високою комунікаційною активністю. Ця схема є методологічно хибною, оскільки штучно прирівнює інституційну легітимність до медійної видимості.

У сукупності ці практики ускладнюють правильне розуміння інституційної архітектури адвокатури зовнішніми партнерами, донорами та міжнародними організаціями і створюють ризик прийняття рішень на основі символічного або комунікативного представництва, а не юридично визначеного мандату та інституційної відповідальності.

Ці ризики мають безпосереднє практичне значення для Європейського Союзу та міжнародних партнерів, оскільки якість рішень у сфері розширення безпосередньо залежить від якості та надійності джерел, на яких базується інституційна оцінка. У цьому контексті критично важливим є чітке розмежування ролей і мандатів.

Перш за все, слід чітко визначити наступні аспекти:

- хто має законний професійний мандат, включаючи повноваження щодо доступу до професії, встановлення етичних стандартів, проведення дисциплінарних процедур та представлення професії на інституційному рівні;
- хто бере участь у публічних дебатах, проєктній чи адвокаційній діяльності, здійснює комунікацію чи моніторинг, але за своєю правовою природою не може підмінити професійне самоврядування чи виступати від імені професії.

У часи воєнного часу та підвищених гібридних інформаційних ризиків інституційна мімікрія та кампанії з делегітимізації можуть мати непропорційний вплив на стабільність правової системи. За таких обставин навіть обмежені інформаційні викривлення можуть вплинути на стратегічні рішення зовнішніх стейкхолдерів.

Саме тому підхід, сумісний з європейськими стандартами належного врядування та практикою справедливого інституційного оцінювання, має передбачати, зокрема, посилення процедурних гарантій:

- прозорість методології оцінювання та чітке розкриття джерел інформації;
- обов'язкове декларування потенційного конфлікту інтересів усіма залученими суб'єктами;
- чітке розмежування між фактичними даними, аналітичними інтерпретаціями та рекомендаціями;
- послідовне та коректне використання термінології, в якій організації громадянського суспільства не позиціонуються як професійні органи, а адвокація не ототожнюється з професійним регулюванням.

Дотримання цих принципів є необхідною умовою для забезпечення об'єктивності інституційних оцінок, захисту незалежності адвокатури та прийняття обґрунтованих рішень у процесі європейської інтеграції.

Висновок: наслідки для верховенства права та процесу вступу до ЄС

Інформаційні атаки, медіа-двійники та практики інституційної мімікрії не є периферійними чи другорядними явищами в процесі реформування. Вони безпосередньо впливають на рівень довіри до ключових інститутів правосуддя і, відповідно, на здатність держави забезпечити ефективне дотримання принципу верховенства права.

Для України як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу це питання має особливе значення. Процес європейської інтеграції передбачає, що реформи у сфері адвокатури та правничих професій ґрунтуються на перевірених даних, принципі пропорційності та підходах, спрямованих на інституційне зміцнення, а не на делегітимізацію самоврядних інституцій через агітаційні комунікації чи підміну легітимного професійного мандату активною, але несанкціонованою комунікаційною діяльністю.

Дотримання чіткого розмежування між професійним самоврядуванням, громадською адвокацією та інформаційними кампаніями є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих рішень у процесі розширення ЄС. Неврахування цього розмежування створює ризик того, що порядок денний реформ буде формуватися під впливом інформаційного шуму, а не інституційного аналізу, що в довгостроковій перспективі може послабити, а не зміцнити систему правосуддя.

Ключові висновки

1. Підсумок на основі емпіричних даних

У сукупності проміжні результати дослідження ГО «Армада» свідчать про наступне:

- Підтверджують професійну та інституційну легітимність адвокатури як самоврядного інституту; зокрема, 69% респондентів довіряють НААУ як інституції. Крім того, 68% громадян вважають адвокатів професійними.
- Вони не підтверджують наративів про існування системної кризи чи необхідність демонтажу чинної моделі адвокатського самоврядування; навпаки, 57% респондентів вважають, що НААУ встановлює стандарти професії (проти 18%), а 51% (проти 20%) поважають дисциплінарні обов'язки інституції. Важливо, що традиційна роль адвокатури - надавати правничу допомогу тим, хто не може дозволити собі такий захист - має значну підтримку - 48 % (проти 27 %), що є особливо важливим у складній економічній ситуації, яка склалася в умовах воєнного стану. Майже 70 % респондентів зазначили, що занепокоєні тим, що не можуть оплатити послуги адвоката, якщо вони їм знадобляться.

- Вони обґрунтовують доцільність еволюційної моделі реформи відповідно до завдань Дорожньої карти;
 - Підсилюють аргументацію щодо ризиків інституційного редизайну адвокатури під виглядом реалізації рамкових політик.
- 2.** Дорожня карта є рамковим програмним документом: вона ставить цілі (прозорість, підзвітність, ефективність, діджиталізація, якість процедур), але не прописує єдину модель організації адвокатського самоврядування. Належна імплементація означає еволюційне вдосконалення, а не інституційне «оновлення».
- 3.** Рішення РАУ №125 та Програма виконання Дорожньої карти визначають реальні інституційні кроки: впровадження стандартів ЄС (транскордонна діяльність адвокатів), підвищення професійного рівня через Вищу школу адвокатури НААУ, вдосконалення дисциплінарних процедур, добровільне оприлюднення звітів, внутрішній незалежний аудит через ревізійні комісії.

4. Модель «попереднього конкурсу» є неприйнятною для формування будь-яких виборних органів адвокатського самоврядування. Запровадження конкурсної комісії, яка попередньо відбирає кандидатів, а конференції/з'їзди обирають лише з «короткого списку», фактично підмінює волевиявлення делегатів процедурним фільтром і перетворює конкурсну комісію на справжній центр формування органів. Практика застосування таких механізмів у процедурах формування Вищої ради правосуддя та Ради прокурорів показала, що такий фільтр не гарантує належної якості складу, а натомість створює інверсію відповідальності: публічну відповідальність несуть ті, хто «обирав», але вирішальний вплив мають ті, хто «виключав кандидатів». Для адвокатури як незалежної самоврядної професії це ще більш ризиковано, оскільки створює канал зовнішнього впливу на склад органів адвокатського самоврядування і є несумісним з принципом професійної автономії та внутрішньої підзвітності.

5. Тіньова звітність щодо адвокатури демонструє ризик підміни Дорожньої карти: рамкові вимоги перетворюються на детальні проекти інституційного реформування, з тенденцією до зовнішнього контролю замість внутрішньої підзвітності та ігноруванням вже зроблених кроків.

6. Прозорість \neq зовнішнє підпорядкування. Механічне перенесення бюджетних режимів (тендери/державні закупівлі) на кошти самоврядування є концептуально хибним, оскільки це не публічні кошти, а фінанси професійної спільноти. Внутрішній аудит, стандарти звітності та запобігання конфлікту інтересів є достатніми заходами.

7. Діджиталізація має бути інфраструктурою прозорості та якості (реєстри, процедурні модулі, кейс-менеджмент, навчальні платформи), а не «тотальним цифровим режимом». Умови війни вимагають резервних процедур і принципу доступності.

8. Єдиний реєстр адвокатів України є ключовим досягненням діджиталізації та потребує належного законодавчого закріплення: повноти реєстру, прив'язки статусу адвоката до запису в реєстрі, можливості отримання точних даних про кількість адвокатів та їхню діяльність.

9. Доступ до професії має бути структурований як дворівнева модель: стандартизований тест плюс практично-орієнтований кваліфікаційний іспит (кейс/документи/етика/усний компонент), з резервними форматами на випадок воєнних ризиків.

10. Дисциплінарна система потребує розбудови внутрішнього потенціалу: колегії/палати в КДКА та ВКДКА, уніфіковані стандарти, процедурні фільтри, цифрове управління справами; а також внутрішні механізми перегляду (включаючи «касаційний!» рівень у ВКДКА та перегляд за новими/нововиявленими обставинами).

11. Масові випадки несплати внесків та недотримання Правил адвокатської етики свідчать про необхідність застосування превентивних механізмів (адміністративних та цифрових обмежень на послуги), а дисциплінарна відповідальність має застосовуватися після того, як превентивні заходи виявилися неефективними.

12. У воєнний час інституційна обережність і стабільність безпеки є критично важливими: радикальна перебудова незалежних правових інституцій створює ризики для доступу до правосуддя та верховенства права.

Наслідки для ЄС

- 1.** Ризик прийняття помилкових управлінських рішень. Якщо оцінка виконання Дорожньої карти базуватиметься на неперевірених і неплюралістичних тінювих матеріалах, існує ризик формування конвенцій/фінансування на основі спрощених або мережевих наративів, які не відображають реального стану інституційного розвитку.
- 2.** Ризик непрямого послаблення незалежності адвокатури. Заміна «прозорості» зовнішнім контролем може призвести до прийняття несумісних з європейськими стандартами рішень та створення нових центрів впливу на професію.
- 3.** Ризик нестабільності в критичний період. У воєнний час незалежна адвокатура є елементом доступу до правосуддя та соціальної стабільності. Інституційна турбулентність у цій сфері може мати системні наслідки для виконання Україною зобов'язань за Кластером 1.
- 4.** Необхідність відокремлення «результатів реалізації політики» від «інституційного конструювання». ЄС доцільно оцінювати не «архітектурні зміни» як самоціль, а досягнення результатів: процесуальні гарантії, якість процедур, інтероперабельність реєстрів, прозору звітність, ефективні дисциплінарні механізми, гарантії безпеки адвокатів.

Рекомендації

Для ЄС та міжнародних партнерів

1. Запровадити вищі стандарти використання тіньових звітів: розкриття методології та фінансування, виявлення конфлікту інтересів, відокремлення аналізу від адвокації, перевірка ключових тверджень за першоджерелами.
2. Забезпечити справжній плюралізм позицій: залучати професійні самоврядні інституції, альтернативні експертні спільноти, порівняльні практики ССВЕ/РЕ, уникати залежності від закритих мереж взаємопов'язаних організацій.
3. Оцінювати виконання Дорожньої карти через вимірювані результати, а не через радикальність інституційних пропозицій: строки та якість процедур, прозорість звітності, ефективність внутрішнього аудиту, стабільність дисциплінарної системи, безпечний доступ до професії.

Для українських інституцій (відповідно до логіки Дорожньої карти)

1. Підтримувати еволюційну модель модернізації самоврядування з акцентом на внутрішні механізми прозорості та контролю, сумісні з незалежністю адвокатури.
2. Розвивати цифрову інфраструктуру як «прозорість та якість»: модулі тестування/іспитів, облік підвищення професійного рівня, дисциплінарні електронні реєстри, розвиток Єдиного реєстру адвокатів України; передбачити резервні офлайн/гібридні процедури та доступність.
3. Посилити дисциплінарну спроможність через внутрішні рішення: колегії/палати, стандартизацію, фільтри, узагальнення практики; внутрішній «касаційний» рівень у ВКДКА та процедури перегляду за новими/нововиявленими обставинами.
4. Запровадити превентивні механізми професійної дисциплінарної відповідальності щодо внесків та підвищення професійного рівня: обмежити доступ до послуг як основний інструмент, а дисциплінарні стягнення застосовувати лише за систематичне ігнорування вимог після використання превентивних механізмів.

ДОДАТОК А

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Довіра громадськості, незалежність та роль НААУ

Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження

Замовник: ГО «АРМАДА»

Виконавець: ВХС ЛЛС (Вуден Хорс Стретеджіс)

Мета дослідження – комплексно оцінити, як в умовах повномасштабної війни громадяни України, судді, прокурори та працівники правоохоронних органів, самі адвокати й представники органів адвокатського самоврядування сприймають:

- адвокатуру як правову інституцію та частину правосуддя;
- незалежність та ефективність Національної асоціації адвокатів України (НААУ) як органу професійного самоврядування;
- доступ до правничої допомоги в умовах війни та реформ правосуддя.

Ключові висновки

1. Громадяни загалом високо оцінюють якість правничих послуг та професіоналізм адвокатів.

- 39% громадян хоча б раз зверталися до адвоката; серед них 78% загалом задоволені якістю наданої правничої допомоги.
- 68% респондентів оцінюють адвокатів як професійних або скоріше професійних.
- 59% респондентів оцінюють свого адвоката як професійного. Це свідчить про те, що респонденти вважають, що є кращі адвокати, але вони часто недоступні для їхнього бюджету. Це пов'язано з тим, що 65% респондентів вважають вартість правничого представництва проблематичною під час війни.

2. Рівень довіри до адвокатури та НААУ є загалом високим, хоч і поєднується з очікуваннями подальших реформ.

- 69% громадян у тій чи іншій мірі довіряють адвокатурі як інституції.
- Майже половина (48–57%) погоджується, що НААУ встановлює стандарти професії, забезпечує професійний розвиток та надає підтримку тим, хто не може оплатити за послуги адвоката. Іншими словами, існує визнання ролі Асоціації в ключових процесах.

3. Судді, прокурори та працівники правоохоронних органів фіксують зростання професіоналізму адвокатів і визнають НААУ сильною та впливовою інституцією.

- Близько 76% представників цієї групи оцінюють професійний рівень адвокатів у своєму регіоні як високий або задовільний.
- 70% повністю або частково довіряють адвокатурі як інституції; 63% вважають НААУ сильною та впливовою організацією в системі правосуддя.

4. Адвокати загалом відчують себе незалежними та захищеними, а НААУ є «головним голосом професії».

На основі анкети для адвокатів, доповненої блоком про незалежність та дисциплінарні процедури:

- 69% адвокатів погоджуються, що можуть здійснювати професійну діяльність без страху та надмірного тиску, зберігаючи незалежність.
- 69% вважають, що НААУ достатньо активно захищає й представляє адвокатів;
- 51% пишаються належністю до НААУ;
- більшість оцінює дисциплінарні процедури в КДКА та ВКДКА як загалом справедливі та зрозумілі, хоча близько чверть респондентів вказують на окремі випадки суб'єктивності.

5. Представники органів адвокатського самоврядування підтверджують ефективність і незалежність моделі самоврядування, водночас чесно вказують на проблеми фінансування та цифровізації.

- Близько 68% респондентів з органів самоврядування оцінюють ефективність роботи системи в умовах війни як високу або задовільну.
- Більше 52% заявили, що ніколи або майже ніколи не відчували тиску на свою роботу з боку керівництва НААУ; випадки втручання, якщо й трапляються, здебільшого пов'язані
- Серед ключових викликів – недофінансованість, низький рівень цифровізації, перевантаження дисциплінарних органів скаргами.

6. В усіх групах респондентів існує запит на подальший розвиток НААУ:

- більше прозорості,
- глибшу цифровізацію процедур,
- розширення безоплатної правничої допомоги,
- комунікацію з суспільством, орієнтовану на пояснення ролі адвокатури як частини правосуддя.

Попри наявні проблеми, дані дозволяють зробити головний висновок:

НААУ сприймається як ключова, впливова та в цілому ефективна інституція, яка захищає незалежність професії адвоката, забезпечує стандарти й безперервний професійний розвиток адвокатів, підтримує їх у воєнний час і має потенціал для подальшого посилення своєї ролі в реформі правосуддя.

1. ВСТУП

1.1. Контекст дослідження

Згідно з Конституцією України, адвокатура є невід'ємною частиною правосуддя та надає професійну правничу допомогу на засадах незалежності, самоврядування та верховенства права. В умовах повномасштабної війни роль адвокатури лише посилюється:

- захист прав військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб;
- супровід справ, пов'язаних із воєнними злочинами та відшкодуванням шкоди;
- забезпечення доступу до правосуддя, коли суди, сторони й адвокати змушені працювати під обстрілами, в евакуації або онлайн.

Національна асоціація адвокатів України (НААУ) в цій системі виконує функцію єдиного органу професійного самоврядування, що:

- встановлює стандарти професії;
- організовує систему безперервного професійного розвитку;
- здійснює дисциплінарне провадження;
- представляє інтереси адвокатури в Україні та на міжнародній арені.

Водночас суспільний запит на реформу правосуддя, доступність правничої допомоги та прозорість інституцій породжує запитання:

- Наскільки громадяни довіряють адвокатурі та НААУ?
- Як оцінюють адвокатів судді, прокурори та працівники правоохоронних органів?
- Що самі адвокати думають про свою професію та органи самоврядування?
- Чи є органи адвокатського самоврядування незалежними та спроможними реагувати на виклики війни?

1.2. Замовник та виконавець

Дослідження ініційоване Громадською організацією «АРМАДА» з метою отримати об'єктивну й комплексну картину стану інституції адвокатури в Україні.

1.3 Цілі дослідження

Основні цілі:

1. Оцінити сприйняття адвокатури громадянами України: досвід користування послугами адвокатів, довіру до адвокатури, бар'єри доступу до правничої допомоги в умовах війни.
2. Дослідити думку суддів, прокурорів і працівників правоохоронних органів щодо професійності адвокатів, якості взаємодії з ними та ролі НААУ.

3. З'ясувати позицію адвокатів щодо власної незалежності, відчуття захищеності, ставлення до НААУ, дисциплінарних процедур і фінансових вимог самоврядування.
4. Проаналізувати бачення представників органів адвокатського самоврядування щодо ефективності існуючої моделі, рівня незалежності та пріоритетів реформ.
5. Сформуванати збалансовану, але позитивну аналітичну картину про діяльність адвокатури та НААУ, відображаючи як успіхи, так і проблемні зони.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Загальний дизайн

Дослідження включало **чотири взаємодоповнюючі опитування**:

1. Національне опитування громадян України (онлайн + міські інтерв'ю).
2. Вибіркове опитування суддів, прокурорів та співробітників правоохоронних органів (електронна розсилка та онлайн-анкета).
3. Опитування адвокатів (електронна розсилка через НААУ, онлайн-анкета).
4. Вибіркове опитування представників органів самоврядування адвокатури – членів рад адвокатів, КДКА, ВКДКА, НААУ/РАУ.

Для кожної групи використовувався окремий опитувальник, адаптований до її досвіду, статусу та специфіки взаємодії з адвокатурою.

2.2 Вибірка та збір даних

2.2.1. Громадяни України

- Національне онлайн-опитування (основа) – 1084 респонденти віком 18+, проведено 10–20 жовтня 2025 року.
- Структура вибірки відповідає демографічним характеристикам населення за віком, статтю, регіоном проживання, з урахуванням внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців. Демографічні параметри розраховано на основі перепису 2001 року, даних Держстату за січень 2022 року, даних МОМ та УВКБ ООН.

Опитувальник для громадян охоплював досвід звернення до адвоката, проблеми доступу, довіру до адвокатури, джерела інформації, образ «ідеального адвоката» та очікування щодо реформи й ролі НААУ.

2.2.2. Судді, прокурори та працівники правоохоронних органів

- Опитування проводилося через електронну пошту та закриті професійні списки розсилки; анкета заповнювалася онлайн.
- Вибірка: близько 100 респондентів, із них орієнтовно 40% суддів, 30% прокурорів, 25% слідчих/детективів та 5% інших працівників системи правосуддя. Через специфіку професії кількість відповідей була обмеженою, але вона все ж дає уявлення про думки в сфері правосуддя.
- Анкета включала блоки про: зміну взаємодії з адвокатами під час війни, дотримання правил адвокатської етики, рівень професіоналізму, довіру до адвокатури, оцінку моделі самоврядування та ставлення до НААУ як інституції.

2.2.3 Адвокати

- Розповсюдження анкети – електронна пошта через НААУ, регіональні ради адвокатів, професійні спільноти та соціальні мережі.
- Вибірка: близько 500 адвокатів з різних регіонів, зі стажем від 1 року до 20+ років, різних форматів практики (індивідуальна, партнер/співробітник адвокатського об'єднання, інші).
- Анкета складалася з блоків:
 - вплив війни на практику;
 - взаємодія з судами та правоохоронними органами;
 - довіра до органів самоврядування;
 - **додатковий блок** про незалежність адвокатів, роль НААУ в захисті й представництві, справедливість дисциплінарних процедур, оцінку щорічних внесків, почуття гордості/належності до НААУ.

2.2.4. Представники органів адвокатського самоврядування

- Респонденти – члени рад адвокатів, КДКА, ВКДКА, органів НААУ/РАУ, залучені через офіційні списки та адресні запрошення.
- Вибірка: близько 100 осіб. Через технічний характер питань, що стосуються правової сфери, відповіді були обмежені за кількістю, але все ж дають уявлення про думки в органах адвокатського самоврядування.
- Анкета містила питання про: ефективність органів у війні, ключові проблеми (координація, скарги, діджиталізація, політизація), пріоритети реформ, потреби в підтримці, **додаткові питання** про незалежність від зовнішнього та внутрішнього тиску.

2.3 Обробка та інтерпретація даних

- Дані громадян оцінювалися за основними соціально-демографічними параметрами (стать, вік, регіон, статус ВПО/біженця).
- Для професійних груп результати мають характер експертних оцінок; вибірки розподілені нерівномірно між регіонами, але охоплюють усі макрорегіони.

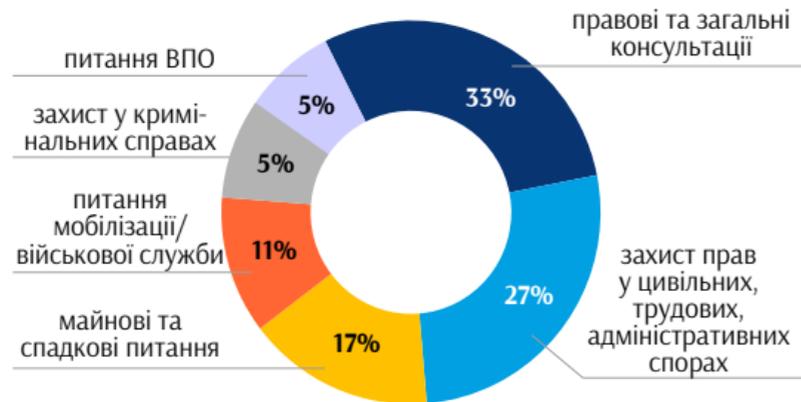
2.4. Обмеження дослідження

- Воєнний стан, міграція населення та обмежений доступ до окремих територій ускладнюють формування ідеально репрезентативної вибірки.
- Електронні опитування можуть недоохоплювати осіб, що не користуються інтернетом, натомість опитування на вулицях у містах частково компенсують цей дисбаланс.
- Для суддів, прокурорів, адвокатів і самоврядування мова йде про експертні групи, де важливі не лише відсотки, а й аргументація у відкритих відповідях.

3. РЕЗУЛЬТАТИ: ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ

3.1. Досвід звернення до адвокатів

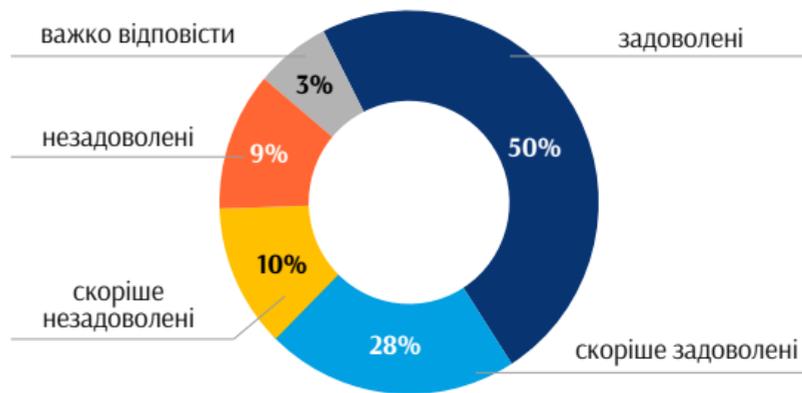
- **39% громадян** хоча б раз зверталися до адвоката, 61% поки що такого досвіду не мають.
- Найчастіші причини звернення:

Висновок: адвокати для громадян – насамперед **радники й правозахисники в повсякденних життєвих ситуаціях**, а не лише «захисники у кримінальних справах».

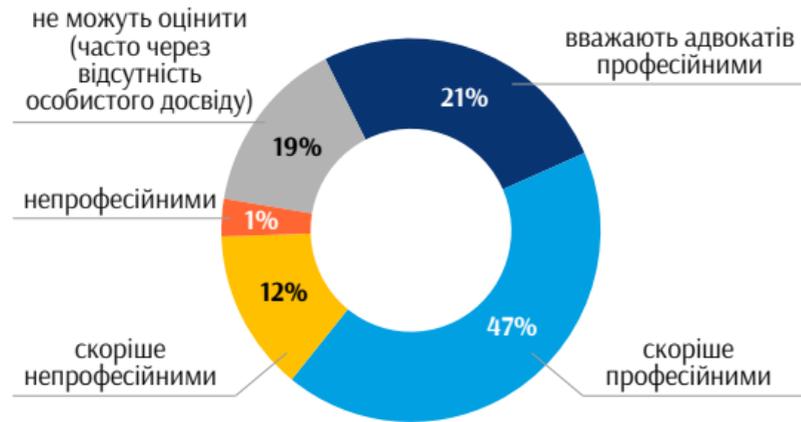
3.2. Задоволеність якістю правничої допомоги

Серед тих, хто звертався до адвокатів:

Отже, **78% респондентів загалом задоволені** якістю правничої допомоги, яку отримали.

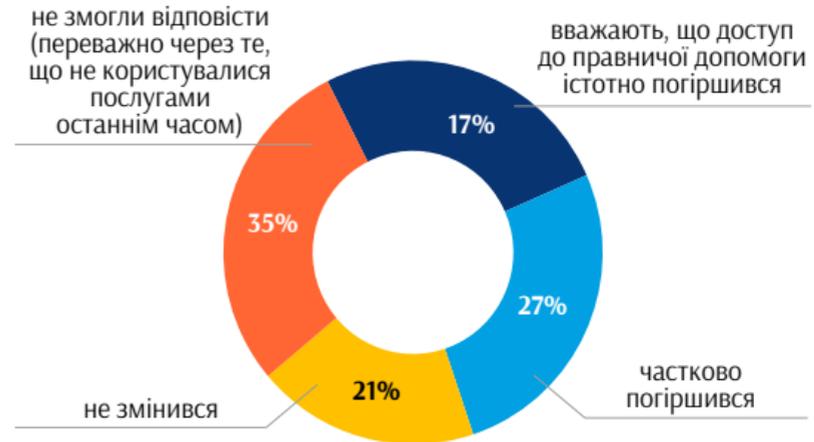
3.3 Professionalism of advocates as assessed by citizens

68% громадян, які висловили думку, сприймають адвокатів як професійних або скоріше професійних фахівців.

3.4. Доступ до правосуддя та бар'єри в час війни

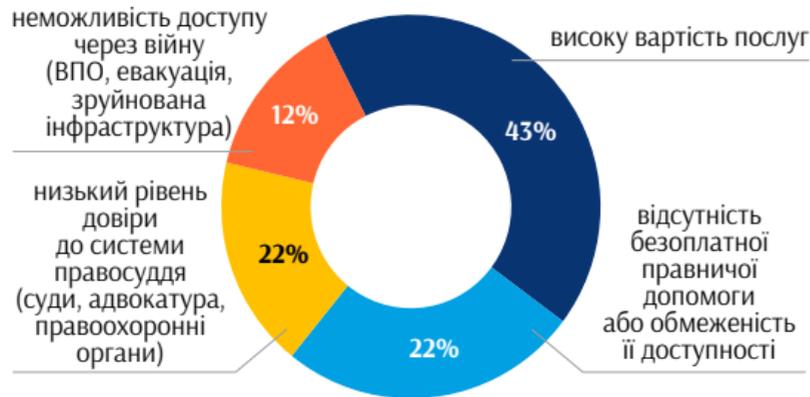
3.4.1. Чи погіршився доступ до правничої допомоги?

Значна частина тих, хто говорить про погіршення, пов'язує це не з роботою адвокатів, а з об'єктивними наслідками війни (евакуація судів, переміщення людей, зниження доходів).

3.4.2. Основні проблеми доступу до правосуддя

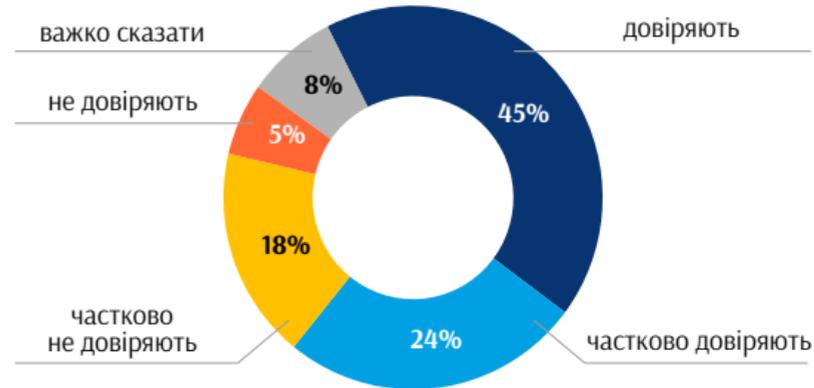
Найчастіше громадяни називають:

Висновок: основний бар'єр – **фінансовий**, а не якісний. В умовах бідної країни та війни це очікувано; водночас це підкреслює важливість ініціатив НААУ у сфері безоплатної правничої допомоги та pro bono.

3.5. Довіра до адвокатури та сприйняття НААУ

3.5.1. Довіра до адвокатури як інституції

Таким чином, **близько 69%** громадян демонструють **різний ступінь довіри** до адвокатури.

3.5.2. Оцінка НААУ

Громадянам пропонувались твердження щодо НААУ:

- «НААУ забезпечує незалежність адвокатури від держави» – погоджуються 40% (повністю/частково), не погоджуються 37%, 23% – не знають.
- «НААУ забезпечує правничий захист тих, хто не може оплатити адвоката» – 48% погоджуються, 27% не погоджуються, 25% – не знають.
- «НААУ встановлює стандарти професії та забезпечує професійний розвиток адвокатів» – 57% погоджуються, 18% не погоджуються, 25% – не знають.
- «НААУ має важелі впливу на адвокатів, які зловживають своїми правами» – 51% погоджуються, 20% не погоджуються, 29% – не знають.

Висновок:

НААУ вже сприймається значною частиною громадян як **інституція, що встановлює стандарти, розвиває професію та контролює зловживання**, але комунікація щодо **незалежності від держави та програм безоплатної правничої допомоги** потребує посилення.

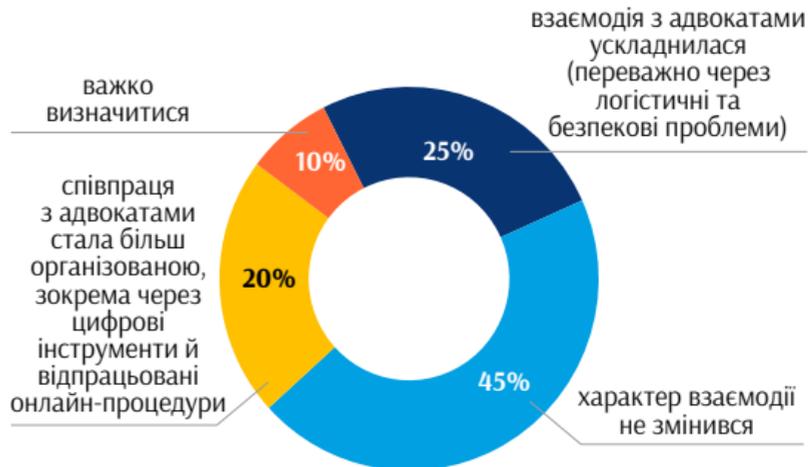
4. РЕЗУЛЬТАТИ: СУДДІ, ПРОКУРОРИ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

На основі анкети для суддів і правоохоронних органів:

- Посади: 40% суддів, 30% прокурорів, 25% слідчих/детективів, 5% – інші.
- Стаж у сфері правосуддя: близько третини мають стаж понад 20 років, ще третина – 11–20 років, решта – до 10 років.

Це означає, що більшість опитаних мають суттєвий досвід взаємодії з адвокатами до й після початку повномасштабної війни.

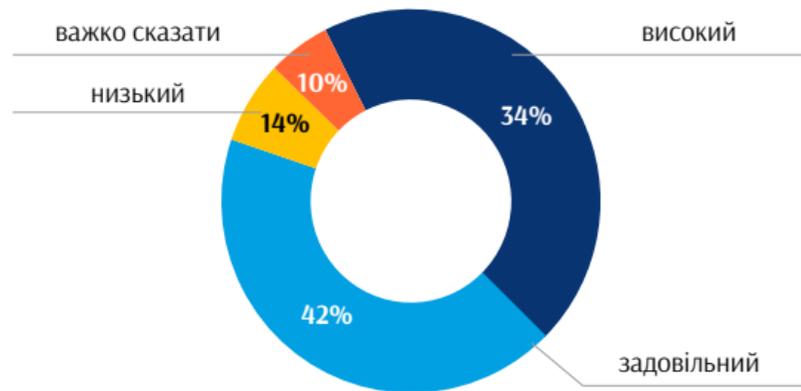
4.2 Взаємодія з адвокатами в умовах війни

Основні труднощі, які називали: запізнена поява адвокатів на засідання (через логістику), технічні/зв'язкові проблеми, обмеження через безпекову ситуацію. Якість представництва лише в меншості випадків згадувалася як проблема.

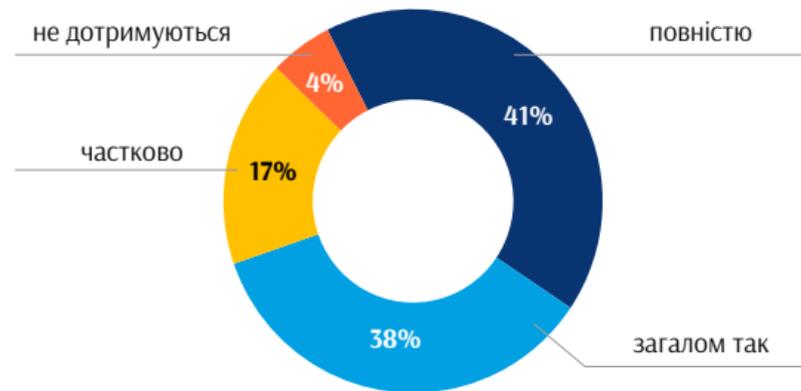
4.3. Професіоналізм та етика адвокатів

Рівень професіоналізму адвокатів у регіоні:

Отже, **76%** суддів та прокурорів оцінюють професійний рівень адвокатів як **високий або задовільний**.

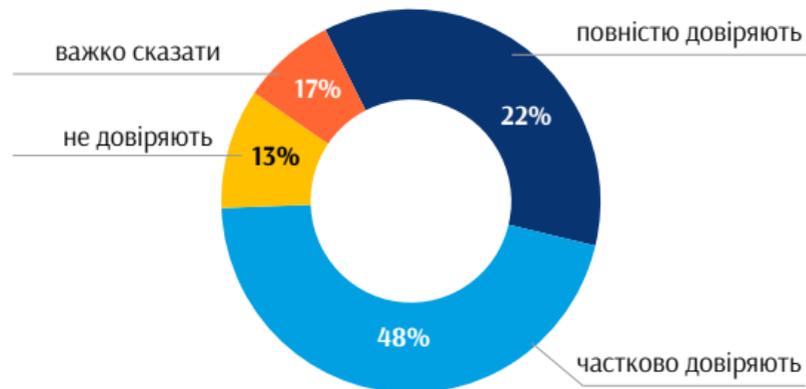
Дотримання правил адвокатської етики в умовах війни:

79% вважають, що адвокати загалом дотримуються правил адвокатської етики, навіть в екстремальних умовах війни.

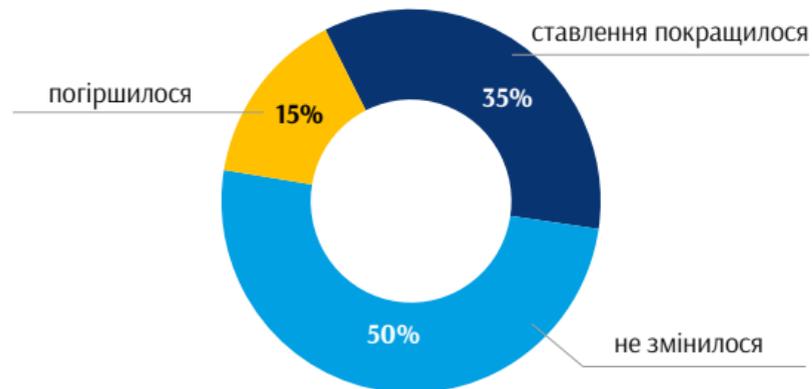
4.4. Довіра до адвокатури та ставлення до НААУ

Довіра до адвокатури як інституції:

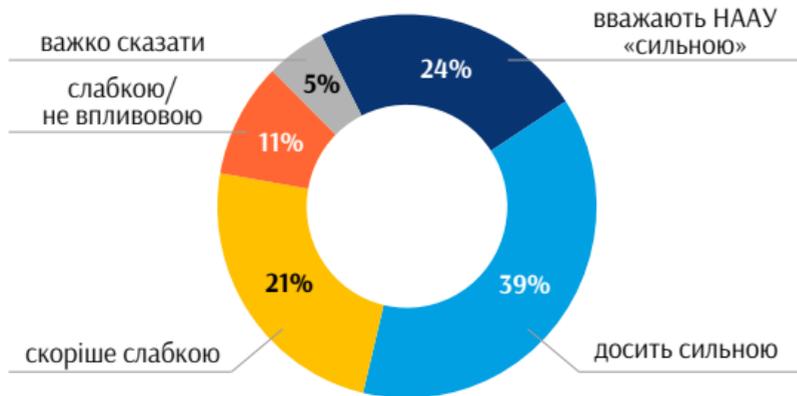
Таким чином, **70%** опитаних демонструють довіру до адвокатури в тій чи іншій мірі.

Динаміка ставлення з початку війни:

Сумарно **85%** або зберігають, або покращують ставлення до адвокатури, що свідчить про **позитивну динаміку якості професійних кадрів в адвокатурі**.

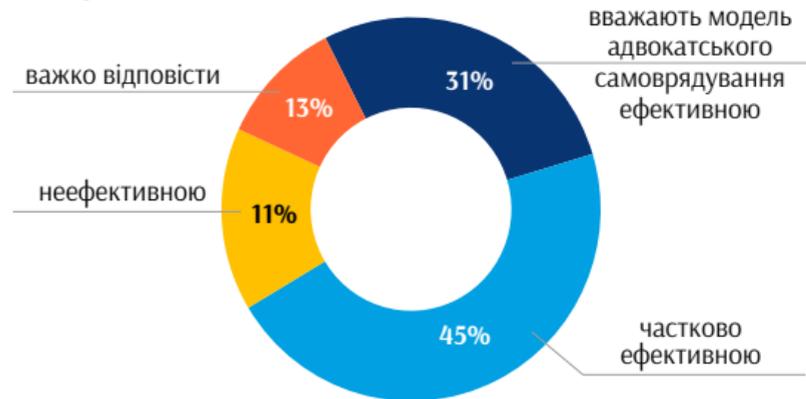
Сприйняття НААУ як інституції:

Отже, **63%** суддів і прокурорів оцінюють НААУ як **сильну й впливову організацію** в системі правосуддя.

4.5. Оцінка моделі самоврядування та реформа

На основі блоку про ефективність самоврядування та реформу Закону:

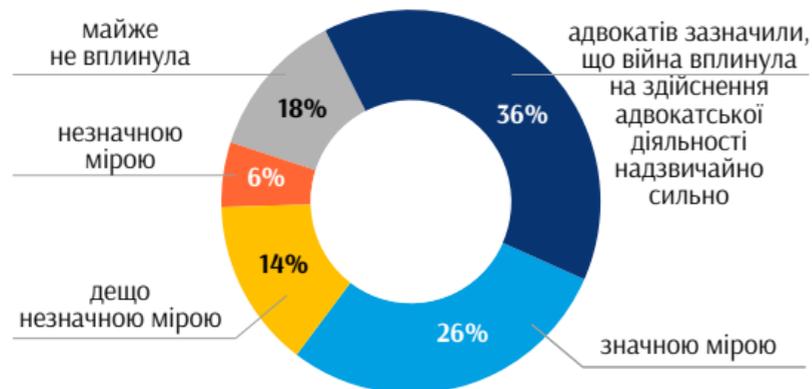

Близько **76%** визнають принаймні часткову ефективність нинішньої моделі.

Висновок: судді й прокурори бачать НААУ надійним партнером у реформуванні адвокатури й очікують від реформи зміцнення етичного нагляду, прозорості й діджиталізації.

5. РЕЗУЛЬТАТИ: АДВОКАТИ

5.1. Вплив війни на здійснення адвокатської діяльності

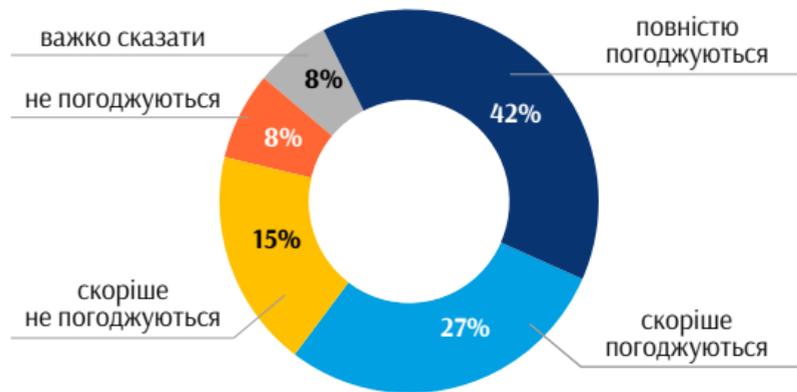
Основні виклики включають:

- зменшення кількості клієнтів та доходів;
- вимушена міграція, релокація бізнесу;
- обмеження доступу до судів;
- конфлікти із правоохоронними органами щодо доступу до клієнтів у воєнних умовах.

5.2. Незалежність та відсутність страху/тиску

Додатково включено блок тверджень про незалежність адвокатів.

«Я можу здійснювати адвокатську діяльність незалежно, без страху та надмірного тиску з боку державних органів»:

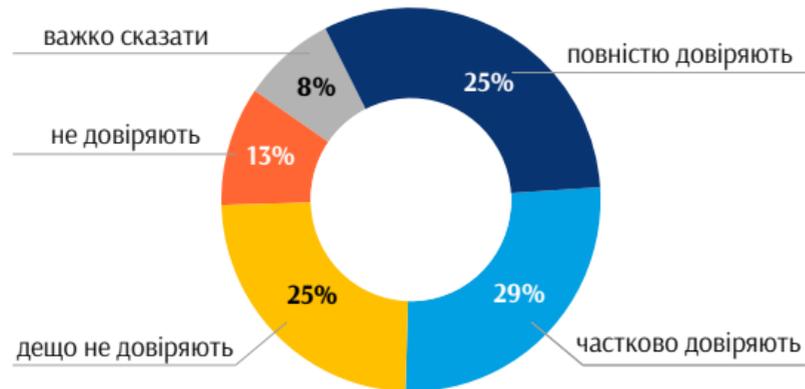
Отже, **69% адвокатів** вважають, що загалом можуть працювати **незалежно**.

Перешкоди з боку державних органів (за базовим питанням анкети):

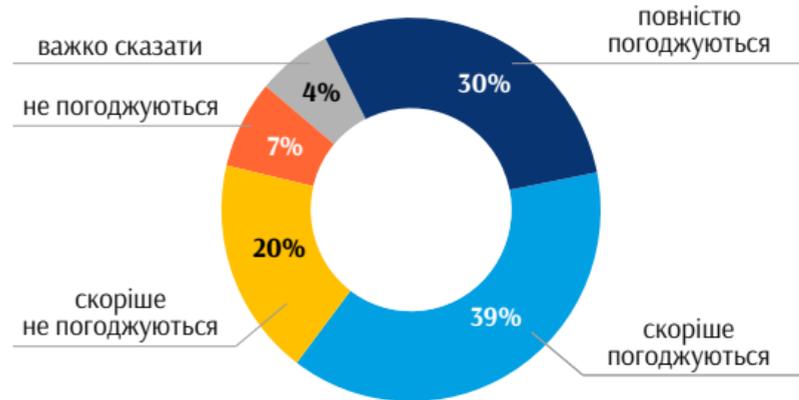
- близько третини стикалися із перешкодами в діяльності з боку держави під час війни;
- водночас значна частина з них зазначає, що в таких ситуаціях розраховує на підтримку НААУ (правничу, публічну, репутаційну).

5.3. Довіра до НААУ та органів самоврядування

Загальна довіра до органів адвокатського самоврядування (НААУ, ради адвокатів регіонів, КДКА, ВКДКА):

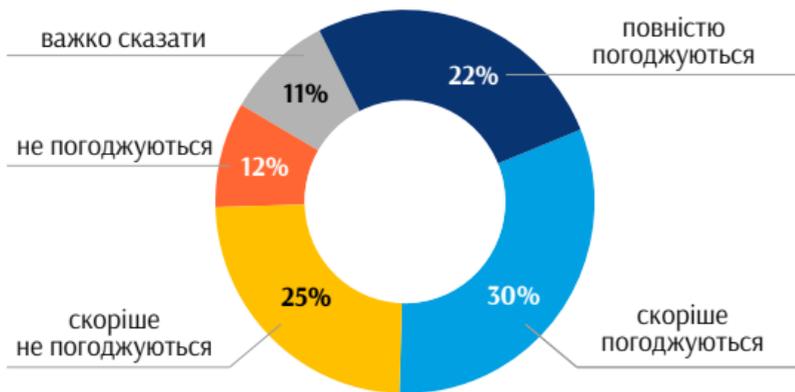

«НААУ робить достатньо для захисту й представництва адвокатів як «основного голосу професії» :

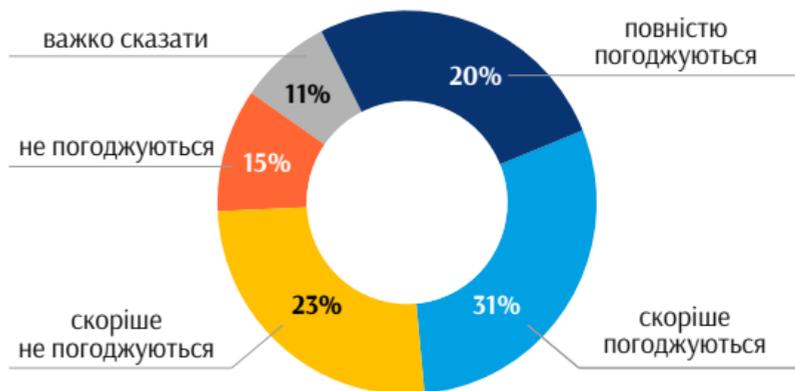
69% адвокатів визнають НААУ **активною й дієвою** в захисті професії.

«НААУ є сильною та впливовою організацією в Україні»:

52% вважають НААУ сильною та впливовою організацією.

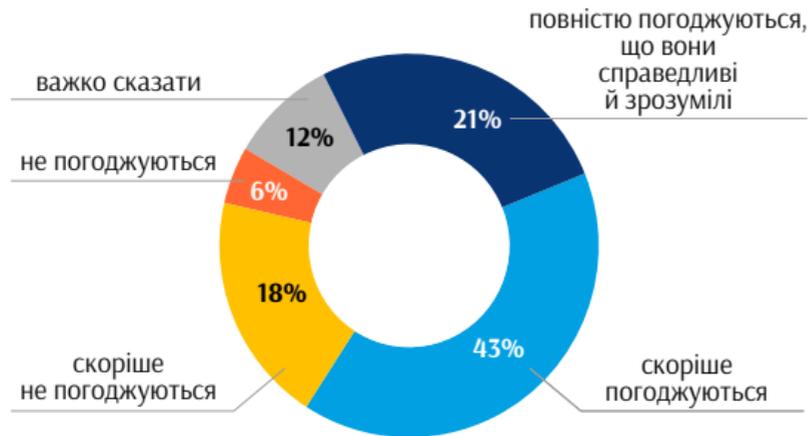
«Я пишаюся тим, що належу до НААУ»:

Таким чином, 51% адвокатів пишаються своєю належністю до НААУ.

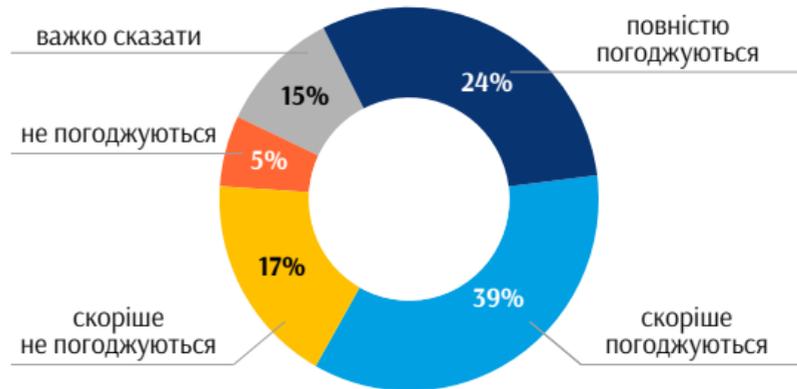
5.4. Дисциплінарна відповідальність і тиск самоврядування

Справедливість та прозорість дисциплінарних процедур у КДКА (регіональний рівень):

Тобто **64%** респондентів загалом довіряють роботі КДКА; близько чверті (24%) мають критичні зауваження.

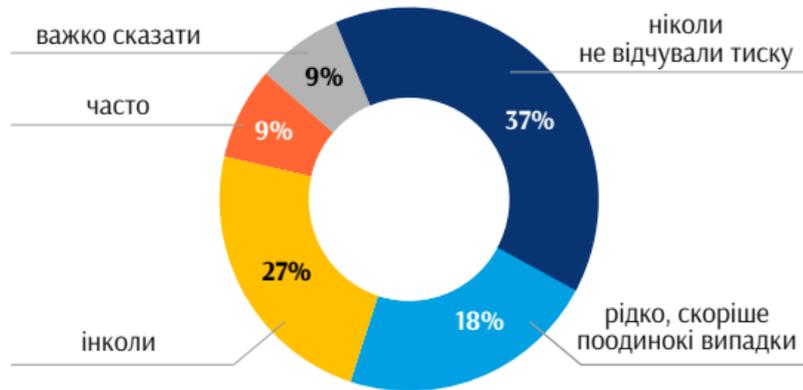
Справедливість процедур у ВКДКА (національний рівень):

63% респондентів довіряють національному рівню дисциплінарного контролю.

Чи відчують адвокати тиск з боку органів самоврядування?

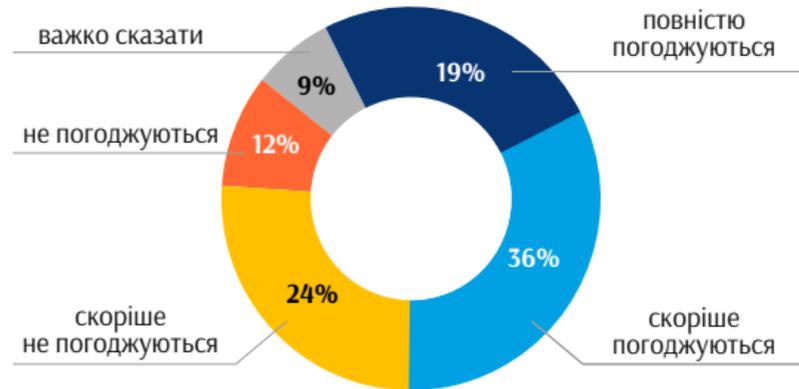
На додаткове питання про досвід тиску/зловживання дисциплінарними процедурами:

Більшість адвокатів не відчують системного тиску з боку органів самоврядування; водночас існує меншість (20%), яка вважає дисциплінарну процедуру надто залежною від суб'єктивних чинників – це важливий сигнал для самоврядування щодо посилення стандартів прозорості та комунікації.

5.5. Щорічний внесок та фінансування самоврядування

«Розмір щорічного внеску до НААУ є справедливим з огляду на завдання самоврядування»:

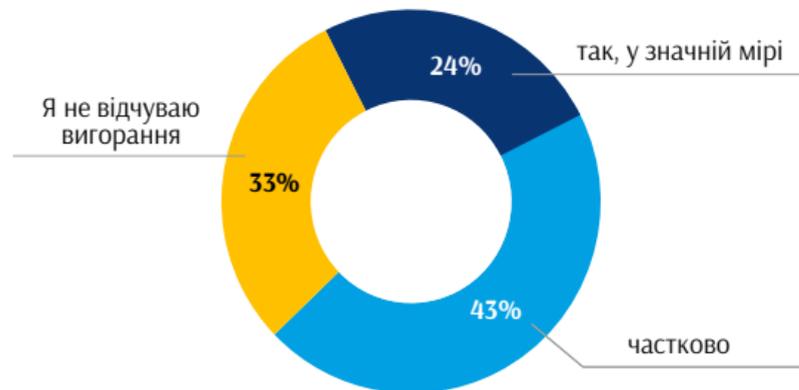
55% адвокатів загалом визнають внесок **обґрунтованим**, але є помітна частина, яка вважає його занадто високим в контексті загального рівня добробуту в країні, особливо в умовах війни.

У відкритих відповідях адвокати часто зазначають:

- «Ми живемо в бідній країні, тому будь-які обов'язкові платежі відчутні»;
- «Органи місцевого самоврядування відчують дефіцит коштів і змушені балансувати між мінімальним внеском і мінімальною спроможністю виконувати свої функції».
- «Під час вторгнення цей внесок слід зменшити».

5.6. Професійне вигорання та очікувана підтримка

Щодо питання вигорання:

Найбільш затребувані види підтримки від НААУ:

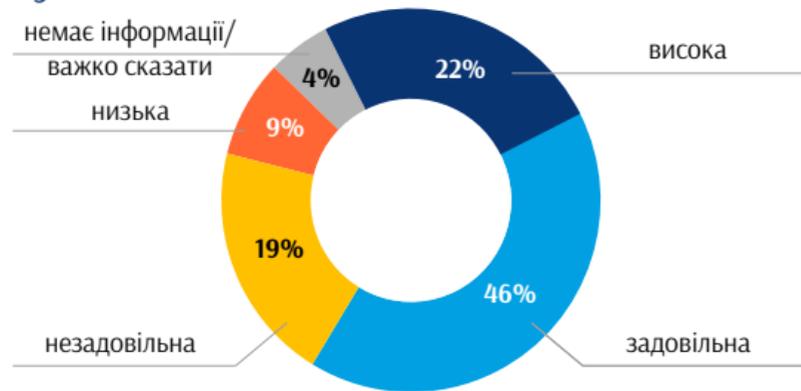
- психологічна допомога;
- методичні рекомендації щодо роботи в умовах війни;
- освітні заходи та система безперервного професійного розвитку;
- правничий захист у випадках тиску з боку державних органів.

Висновок: адвокати сприймають НААУ не тільки як регулятора професії, але частково як **інституцію підтримки**, і очікують ще більшої інституційної турботи, особливо в умовах війни.

6. РЕЗУЛЬТАТИ: ПРЕДСТАВНИКИ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

6.1. Ефективність органів самоврядування в умовах війни

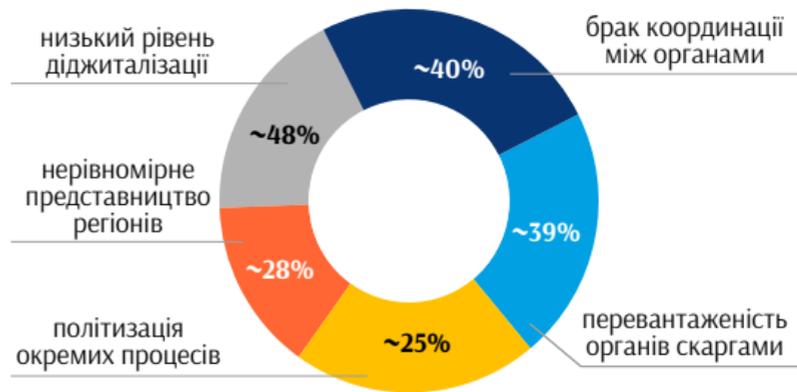
На питання «Як Ви оцінюєте ефективність органів адвокатського самоврядування під час війни?» респонденти **віповіли:**

Таким чином, **68% представників** органів адвокатського самоврядування визнають, що система загалом **працює ефективно**, незважаючи на війну.

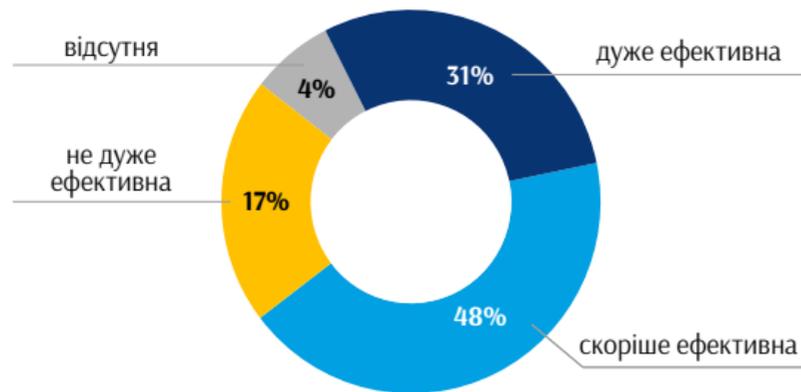
6.2. Основні проблеми у функціонуванні

Серед проблем, які «спостерігають найчастіше» (можна було обрати до 3 варіантів):

- додатково згадуваний фактор у відкритих відповідях – дефіцит фінансування.

6.3. Взаємодія центральних та регіональних органів

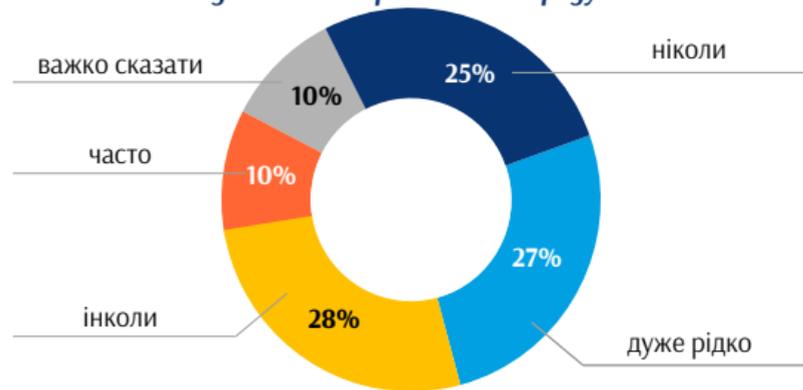

79% респондентів вважають взаємодію між центром і регіонами ефективною або скоріше ефективною, що свідчить про загальну керованість системи.

6.4. Незалежність та відсутність тиску

Додаткове питання:

«Чи стикалися Ви особисто з політичним або адміністративним тиском на свою діяльність в органах самоврядування?»

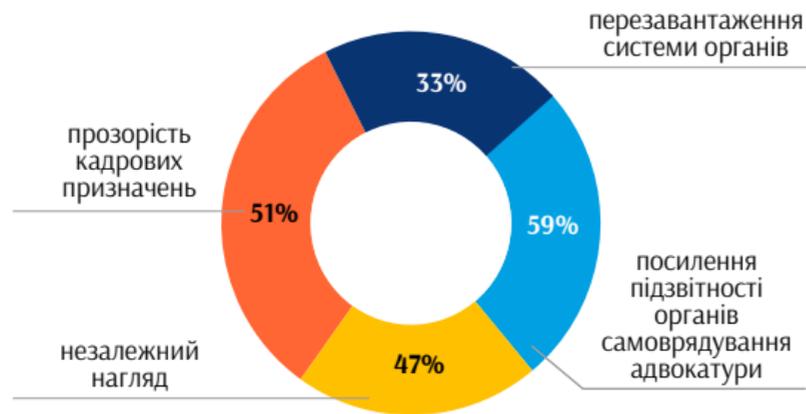
У своїх коментарях більшість респондентів уточнюють, що навіть якщо тиск трапляється, він частіше **походить від зовнішніх політичних або медійних акторів**, а не від внутрішнього керівництва НААУ.

Висновок:

- Органи адвокатського самоврядування в цілому функціонують як **незалежна система**,
- Ризики тиску існують через посткомуністичні реалії України, але вони мають **ситуативний, а не системний характер** і пов'язані із загальною політизацією правової сфери.

6.5. Пріоритети реформ і підтримка

Серед запропонованих варіантів реформ:

Існує підтримка необхідності оновлення Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», але з чітким акцентом на збереження єдності та незалежності самоврядування.

За типами підтримки, які потрібні органам самоврядування в умовах війни, найчастіше згадуються:

- організаційна та експертна допомога;
- фінансова підтримка (власні внески адвокатів часто не покривають повний спектр завдань);
- методологічна допомога в розбудові системи безперервного професійного розвитку та стандартизації практики.

7. СИНТЕЗ ТА ВИСНОВКИ

7.1. Професіоналізм адвокатів: погляд з різних сторін

- **Громадяни:** 68% оцінюють адвокатів як професійних чи скоріше професійних.
- **Судді та прокурори:** 86% вважають професійний рівень адвокатів високим або задовільним.
- **Адвокати:** у відкритих відповідях самі визнають, що війна стала «екзаменом на професійну зрілість», але якість роботи колег загалом зростає.

Висновок: підтверджується позитивна динаміка якості професійних кадрів в адвокатурі, яку фіксують як користувачі послуг, так і партнери по системі правосуддя.

7.2. Довіра до адвокатури та НААУ

- **Громадяни:** 69% у різному ступені довіряють адвокатурі.
- **Судді та прокурори:** 70% довіряють адвокатурі, 63% вважають НААУ сильною організацією.
- **Адвокати:** 54% довіряють органам самоврядування; 51% пишаються тим, що належать до НААУ..

Висновок: НААУ та адвокатура мають високу легітимність у ключових стейкхолдерів. Водночас існує запит на більш агресивну комунікацію щодо незалежності від держави та безоплатної правничої допомоги.

7.3. Незалежність і тиск

- Більшість адвокатів (69%) почуваються незалежними й не відчують системного страху чи тиску при здійсненні професії.
- Судді та прокурори визнають, що адвокати в цілому дотримуються правил адвокатської етики й часто виступають важливим запобіжником порушень прав людини.
- Органи самоврядування загалом є незалежними, а випадки тиску мають радше політичний, ніж внутрішньо-корпоративний характер.

7.4. Система самоврядування: ефективна, але потребує модернізації

На перетині усіх груп видно:

- ефективність нинішньої моделі самоврядування визнається більшістю (як суддями/прокурорами, так і адвокатами та органами самоврядування);
- Одночасно існує запит на:
 - більшу прозорість (особливо у кадрових рішеннях і дисциплінарній практиці);
 - цифровізацію процедур (електронні реєстри, подання, онлайн-розгляд скарг);
 - підзвітність органів самоврядування адвокатській спільноті;
 - посилення незалежного етичного нагляду.

7.5. Фінанси та доступність

- Громадяни, природно, вважають основною проблемою високу вартість юридичних послуг, що є наслідком загального рівня бідності та війни, а не лише політики адвокатури.
- Адвокати визнають, що щорічні внески відчутні, але більшість вважає їх загалом виправданими, розуміючи дефіцит коштів у органів самоврядування.
- Представники самоврядування прямо говорять про недостатність фінансування для повноцінного виконання завдань.

7.6. Роль НААУ та рекомендації

НААУ – це сильна, впливова й загалом ефективна інституція, яка зберегла керуваність адвокатури під час війни, забезпечує стандарти професії, систему безперервного професійного розвитку, захист і представництво адвокатів, а також має потенціал для подальшого посилення своєї ролі в реформі правосуддя.

Водночас, згідно з відкритими відповідями респондентів, НААУ повинна розвиватися в таких напрямках:

1. Прозорість та комунікація:

- відкриті стандарти дисциплінарної практики;
- регулярні публічні звіти про використання коштів та результати роботи;
- активніше пояснення громадянам ролі адвокатури як частини правосуддя.

2. Діджиталізація:

- розвиток електронних кабінетів, онлайн-платформ для скарг, навчання, взаємодії з судами;
- єдині електронні реєстри (адвокатів, дисциплінарних рішень, програм підвищення професійного рівня).

3. Розвиток системи безперервного професійного розвитку:

- підтримка та розширення вже наявної системи безперервного професійного розвитку, яку респонденти вказують як одну із сильних сторін;
- спеціальні програми щодо воєнних злочинів, прав військових, ВПО, бізнесу у війні та післявоєнній відбудові.

4. Посилення правничої допомоги та про bono:

- розширення співпраці з системою БПД, громадськими організаціями, міжнародними партнерами;
- акцент на сприйнятті НААУ як інституції, що реально допомагає тим, хто не може оплатити адвоката.

5. Збереження незалежності та єдності самоврядування:

- захист від політичного тиску;
- уніфікація практик між регіонами;
- підтримка внутрішнього діалогу в рамках НААУ, щоб зміни та реформи були інституціоналізованими та конструктивними.

ARMADA

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
« А Р М А Д А »

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

2026 СІЧЕНЬ

